

ESÉLYT MINDENKINEK!

A békés Magyarország programja

Javaslataink a magyarok és a cigány magyarok békés együttélésének helyreállítása érdekében

Lehet Más a Politika, 2010.

Felelős: Szombati Kristóf

Az egyes szakpolitikai területek programalkotását koordinálták:

Dósa Mariann, Erőss Gábor, Missetics Bálint,
Rauschenberger Péter, Szász Anna, Tóth Balázs

Írták a Lehet Más a Politika tagjai és szimpatizánsai.

2010. április 7.

Kiadó: Lehet Más a Politika

Tartalomjegyzék

Alapvetés	- 4 -
Helyzetkép	- 6 -
Legfontosabb javaslataink röviden	- 10 -
1. Munkához kell juttatni az aktív korú képzetleneket, köztük a romákat!.....	- 10 -
2. Az oktatási rendszernek esélyt kell adnia a szegény és iskolázatlan szülők gyerekeinek, köztük a roma gyerekeknek is!	- 10 -
3. A segélyezés mai rendszerét át kell átalakítani, hogy az egyszerre biztosítson védelmet a mélyszegénység ellen, és ösztönözze a munkavállalást!	- 11 -
4. Feszültségoldó intézkedések szükségesek kisebbségek és többségek békés együttélésének helyreállításához!	- 12 -
5. Meg kell teremteni a szegény rétegek lakhatásának biztonságát!	- 12 -
6. Teret kell biztosítani a roma identitás és kultúra megjelenítésére!	- 13 -
Javasataink kifejtése	- 14 -
1. A képzetlen munkaerő foglalkoztatása	- 14 -
Összefoglalás:.....	- 14 -
Helyzetkép:.....	- 14 -
Megoldási javaslatok:.....	- 17 -
2. A szegény és roma szülők gyermekeinek oktatása	- 25 -
Összefoglalás:.....	- 25 -
Helyzetkép:.....	- 25 -
Megoldási javaslatok:.....	- 28 -
3. Garantált minimumjövedelem és erélyes fellépés az uzsora-bűnözéssel szemben..	- 33 -
Összefoglalás:.....	- 33 -
Helyzetkép:.....	- 33 -
Megoldási javaslatok:.....	- 36 -
4. Feszültségoldás	- 41 -
Összefoglalás:.....	- 41 -
Helyzetkép:.....	- 41 -
Megoldási javaslatok:.....	- 44 -
5. A lakáspolitikai reformja és célzott programok a leromlott állapotú városrészekben, szegregált telepeken, és komfort nélküli lakásokban élők lakhatási körülményeinek javítására	- 50 -
Összefoglalás:.....	- 50 -
Helyzetkép:.....	- 51 -
Megoldási javaslatok:.....	- 53 -
6. Kulturális elismerés és együttélés.....	- 61 -
Összefoglalás:.....	- 61 -
Helyzetkép:.....	- 61 -
Megoldási javaslatok:.....	- 63 -
Hivatkozott irodalom:.....	- 66 -

Alapvetés

Magyarország válaszút előtt áll. Az elmúlt esztendő világossá tették: kisebbségek és többségek, *magyarok és cigány magyarok együttélése hazánkban válságba jutott*. Tragédiák sorozata történt. A szélsőségek megerősödtek. A kölcsönös bizalmatlanság országos méreteket ölt.

Látjuk: az elmúlt húsz esztendő társadalompolitikája kudarcot vallott. A tartós munkanélküliség a képzetlen munkavállalókat és családjukat – így a roma családok jelentős részét is – mélyszegénységbe taszította. E helyzetben a rendszerváltás utáni kormányok nem tudtak változtatni. Nem álltak elő hosszú távú programokkal, nem teremtették meg azok pénzügyi fedezetét és nem hallgatták meg az érintetteket. Az utóbbi időszakban ráadásul nem hogy a szegények helyzete nem javult, de a többség helyzete is drámain romlott. Állampolgárok ezrei veszítették el munkahelyük, ingóságai, illetve lakásuk. Így ma sokan igazságtalannak és kilátástalannak érezzük a helyzetünk. Elhatalmasodott rajtunk a kétségbeesés, türelmetlenebbé váltunk egymással szemben, és fogékonyabbá az egyszerűnek tűnő válaszokra. A társadalom jogos sérelmeit gátlástalanul kihasználó szélsőségek ezért is erősödhetnek meg. Csakhogy a radikális erők politikai programjának emberi és anyagi költségei beláthatatlanok. Az agresszív fellépés látszólagos céljával ellenkező hatást válthat ki: az etnikai gyűlölet elharapódzását. Egy esetleges rendpárti, szegényellenes, esélymegvonó fordulat súlyos árát tehát a magyar társadalom egészének kellene megfizetnie.

Ahhoz, hogy a mai válsághelyzetben a helyes útra rátaláljunk, három dolgot kell belátnunk.

Egyrészt: *nem a romák miatt fordult válságosra az ország sora, nem a romák áldozata a többség*. Nem igaz, hogy a költségvetést a cigányoknak juttatott támogatások borították fel: statisztikai adatok mutatják, hogy a gyermekek után, illetve munkanélkülieknek járó ellátások 10-12 százalékát, a nyugdíjnak pedig kevesebb, mint 1 százalékát kapják romák. A szélsőséges propaganda – és sokszor a sajtó – hamis képet fest a magyarországi cigányság egészéről. A képernyőn talán ritkán találkozunk velük, a valóságban azonban ők vannak többen: hétköznapi roma emberek, akik keményen dolgoznak a mindennapi betevőért.

Másrészt: *egymás nélkül nem megy, a társadalom egészének segítsége kell ahhoz, hogy a mélyszegénységből tömegek legyenek képesek felkapaszkodni*. A szegények helyzetét kilátástalanná teszi a munkalehetőségek hiánya, az otthonról hozott egyenlőtlenségeket tovább növelő oktatási rendszer, és a hátrányos helyzetű térségek leszakadása. Roma honfitársaink esélyein az irányukban megnyilvánuló előítéletesség is ront. A körükben az átlagosnál nagyobb mértékben tapasztalható problémák (így a tartós munkanélküliség, alacsony iskolázottság, illetve az uzsora és a „megélhetési bűnözés”) a társadalom való

kirekesztettségüknek és az ebből keletkező reményvesztettségnek, nem pedig kulturális szokásaiknak, vagy egyéni hibáiknak a következménye.

Harmadrészt: a társadalmi egyenlőtlenségek elszabadulása, a mélyszegénység, és *a roma kisebbség társadalmi peremhelyzete az egész társadalom békéjét, és az egész ország sikerét fenyegeti*. Ha nem változtatunk hozzáállásunkon és kormányzati politikáinkon, ha tovább odázzuk a problémákkal való szembesülést, az együttélés válsága várhatóan mélyülni fog.

A Lehet Más a Politika meggyőződése, hogy *a szegények elleni háború helyett a szegénység ellen kell felvenni a küzdelmet*. A kirekesztettség csapdájában vergődők kitörése mindannyiunk közös érdeke. Ők és gyermekeik jelentik azt a szunnyadó tartalékerőt, amely az öregedő országot talpra állíthatja. Ám ahhoz, hogy ez valóra váljon, valós esélyhez kell jutniuk az életben. A közszolgáltatások további leépítése vagy privatizálása helyett ma arra van szükség, hogy az állam színvonalas programokkal és szolgáltatásokkal nyújtson kezet a magukra hagyott városrészek és falvak lakóinak. Olyan átfogó, „színvak” programokra van szükség, amelyek valamennyi rászorulóknak egyenlő esélyeket és jobb körülményeket biztosítanak a munka, az iskola, a család és a lakóközösségek világában. Több ország, köztük az Amerikai Egyesült Államok példája bizonyítja, hogy egy bátor, következetesen végiggondolt, az esélyteremtés és az egyenlő bánásmód elveit érvényesítő program meghozza a gyümölcsseit. Amikor Lyndon Johnson elnök negyvenöt éve meghirdette a Nagy Társadalom programját, az USA az etnikai háború szakadékanak peremén táncolt. Döntése nem volt könnyű, hiszen az amerikaiak többsége nem volt biztos abban, hogy a szegény feketék valóban élni fognak-e a felkínált eséllyel. Legkésőbb Barack Obama elnökké választása után megtudtuk, a feketék tudtak élni vele. Ha most 2010-ben Magyarországon hasonlóan bátor lépésre szánjuk el magunk, ha most helyes irányba indulunk el, hamarosan mi is látni fogjuk a fényt az alagút végén.

Helyzetkép

Az utóbbi két évben bekövetkezett tragédiák sora, a romákat az ország összes bajáért felelősnek kikiáltó szélsőségek megerősödése, és az állampolgárok jogegyenlősége mellett korábban elkötelezett demokratikus pártok elbizonytalanodása is megmutatta: cigányok és többségek együttélése hazánkban válságba jutott.

A romaellenes propaganda rendszerint a szociális ellátórendszer dologtalan haszonélvezőiként állítja be a cigányokat, akiknek az eltartása súlyos teher a magyar társadalom vállán. Ez nagyon távol áll a valóságtól. Az összes nem dolgozó aktív korú alig 10 százaléka roma. *A gyermekek után, illetve munkanélkülieknek járó ellátások 10-12 százalékát, a nyugdíjak kevesebb, mint 1 százalékát kapják a romák.* Az oktatási és egészségügyi kiadásokból a népességarányos rész töredéke jut cigányoknak. A cigányság integrációjára fordított célzott kormányzati kiadások értéke az Állami Számvevőszék tavalyi elemzése alapján kevesebb, mint egytizede annak, amit évente szabadidős, kulturális és vallási tevékenységekre fordít a költségvetés.¹

A másik sokat hangoztatott cigányellenes szólam az úgynevezett „cigánybűnözés” emlegetése. A szegénység és a viszonylagos iskolázatlanság mindenhol a világon összefügg a törvénysértések gyakoriságával (ha eltekintünk a többnyire gazdagabbak által elkövetett gazdasági bűncselekmények tömegétől). Ez alól mi sem vagyunk kivételek. A romák az országos átlagnál négyszer jobban ki vannak téve a szegénység kockázatának, a mélyszegénységben élőknek mintegy negyven százaléka cigány.² Az is világos, hogy a szegénység nem ad felmentést a törvények betartása alól, és szolidaritással kell fordulni azok felé, akik az ország több pontján fenyegetve érzik magukat azoktól, akik törvényen kívüli túlélési technikákat vagy felemelkedési utakat választanak. *Ez a törésvonal azonban nem a cigányság és a többség, hanem a bűnelkövetők és a tőlük szenvedők között húzódik, s ennek mindkét oldalán ott vannak a romák és a nem romák is.*

A rendőrség tevékenysége eddig sem a cigányság sem a többség biztonságérzetét nem volt képes megerősíteni. A konfliktuskerülő ügykezelést a többség részrehajlásnak vagy megfélemlítettségnek tudja be, a romák viszont gyakran tapasztalnak faji-etnikai alapú előítéletes bánásmódot.³ A többség és a roma közösségek közti konfliktusokat és a róluk szóló közbeszédet új keretbe helyezte a Magyar Gárda fellépése, ami az állampolgárok biztonságigényének kielégítésére az önbíráskodás eszközét ajánlja. Ez, azon a túl, hogy demokratikus alapelveket sért, növeli a feszültséget, és nagyban megnehezíti a konfliktushelyzetek megoldását. Az állampolgárok biztonságérzetének romlása ugyanakkor kutatásokkal is bizonyított tény⁴, amire megoldást kell találni.

¹ Pulay és Benkő, 2008, 52. old.

² Fazekas, Köllő, és Varga, 2008.

³ Kádár, Körner, Moldova és Tót, 2008.

⁴ van Dijk *et al.*, 2005.

A nyolcvanas évekre a magyar cigányság messzire jutott a társadalmi integráció útján. Magas volt köztük a képzetlenek aránya, de – legalábbis a férfiak – közel ugyanolyan arányban dolgoztak, mint a többség, és az életszínvonaluk sem maradt el jelentősen az átlagtól.⁵ A helyzetük a kilencvenes évek elejének átalakulási válsága és az azóta minden kormány által követett, az aktív korú képzetlenek munkába való visszatéréséről lemondó társadalmpolitika következtében romlott meg radikálisan, együtt a munkapiacról kiszorult, de tartós ellátást nem szerzett aktív korúak összesen közel másfélmillió tömegével.

Ma a felnőtt roma férfiak alig 40%-a dolgozik, ebből is 10% időleges és gyakran nem bejelentett munkákból él. A szegények aránya a roma népességben a nem roma átlag közel négyszerese. A földrajzi és társadalmi mobilitás alacsony, a romák többsége 15-20 éve stabil jövedelem nélkül, a helyi politikának és közigazgatásnak kiszolgáltatott helyzetben él. Egészségi állapotuk az iskolázottságuk és az ellátásokhoz való hozzáférésük miatt is rosszabb, a várható élettartamuk tíz évvel rövidebb, mint az országos átlag.

A munkaképes korú roma felnőttek 80%-a legfeljebb általános iskolát végzett, a teljes népességben 33% ez az arány. A 20-24 évesek között 2003-ban 5% volt az érettségizettek aránya, szemben az országos 55%-kal. Van ugyan javulás, de közel sem olyan gyors, mint a nem roma fiatalok körében, vagyis az elmaradás nő.

A jelenleg körülbelül 600 ezer lelket számláló roma népesség közel egyharmada a leszakadó északi régióban él. *A települési szinten, vagy a településen belül elkülönítetten élők aránya meghaladja a 70 százalékot.*⁶ Megközelítőleg 120 ezer ember él 700-750 telepen vagy hiányos infrastruktúrájú, telepszerű lakókörnyezetben, amelyek nagyrészt kistelepüléseken vagy azok környezetében találhatók. Az ilyen, szegregált körülmények között élő családok az élet számos területén kerülnek hátrányba a települések szövetébe integráltan élőkkel szemben. A közszolgáltatások nem, vagy csak hiányosan hozzáférhetők, a telepen gyakran nincs, és nem is vezet oda szilárd burkolatú út, ami gyakorlatilag röghöz köti az itt élőket. A közművesítés többnyire hiányzik, a házakba nincs bevezetve a víz, esetenként a villany sem, a közutakról elérhető víz gyakran rossz minőségű, egészségtelen, a szennyvízgyűjtés, illetve a csatornázás szintén gyakran megoldatlan. A telepeken élő emberek kilátástalan helyzete beavatkozás hiányában generációkon át öröklődik.

Az állami foglalkoztatás- és szociálpolitika jellemzően csak a tüneti kezelésre, a segélyezésre korlátozódott, és nem adott támogatást az alkalmazkodáshoz. Az érettségivel nem rendelkezők jellemzően kimaradnak az amúgy kis hatékonyságú átképzési programokból. A magas bérköltségek korlátozzák a képzetlen munkaerő iránti kereslet bővülését (ld. a foglalkoztatási fejezet helyzetértékelését).

⁵ Kemény, Janky és Lengyel, 2004, 5. fejezet.

⁶ im. 3. fejezet.

A képzetlenek problémáját újratermeli a közoktatás, amelynek szakmai gyengeségei (a szakfelügyelet hiánya, a tanári pálya presztízsének, így utánpótlásának romlása, az elavult módszerek és tanterv, a gyermekvédelem hiányosságai) felerősítik a szegény és iskolázatlan szülők gyermekeinek magukkal hozott lemaradását. Ezt tovább rontja az iskolai szegregáció, amire ráerősített a korábbi, elkülönült oktatásra ösztönző állami normatíva-rendszer.

A rendszerváltást követően a helyi önkormányzatok hatáskörébe került közszolgáltatások általában alulfinanszírozottak, amit a szegényebb régiókban nem tudnak más forrásból ellensúlyozni. A roma népesség az átlagosnál nagyobb arányban él hátrányos helyzetű régiókban illetve kistélepüléseken, így hozzáférési esélyei az átlagosnál rosszabbak.

A segélyekről is a települési önkormányzat dönt, ami a szakmai ellenőrzés hiányában a helyi gyakorlatok közti nagy eltérésekhez, a segélyezettek kiszolgáltatottságához, esetenként pedig az etnikai feszültségek növekedéséhez vezetett⁷.

*A mélyszegénységben élő családok számára az *uzsora* esetenként az egyetlen hozzáférhető pénzforrást jelenti az olyan akut veszélyhelyzetek pillanatnyi megoldására, mint a betegség, váratlan haláleset, kilakoltatás, vagy a villany kikapcsolása. A hirtelen pénzsűkébe került családok gyakran 20-30 ezer forint kölcsönért az egész évben esedékes családi pótlékot vagy segélyt eladják. Ha a gyors visszafizetés nem sikerül, a törlesztés olyan járadékká válik, amit kizárólag az adós havi rendszerességű szociális transzfereinek mértéke határoz meg. Az éves kamat ilyenkor rendszerint eléri az 1000%-ot. Becslések szerint a legalább kétszázézer honfitársunknak van uzoratarozása, az utóbbi években az érintettek száma nőtt⁸. Az uzorakölcsön aláássa az érintett családok megélhetését, és ingóságai, esetleg lakhatásuk elvesztésével járhat. Kizsákmányolásuk rendszerint fenyegetéssel, kényszerítéssel, esetenként fizikai erőszakkal társul.*

Az utóbbi húsz évben mindvégig hiányzott a politikai akarat egy következetesen végiggondolt, jelentős forrásokkal ellátott, kellő társadalmi támogatottságot élvező, hosszú távú szegénységellenes program megvalósításához. Az esélyteremtésre szakosodott non-profit szervezetek támogatása és a kormányzati programok finanszírozása is alacsony, kiszámíthatatlan, illetve átláthatatlan; a programok eredményességét általában nem mérik, és nem ellenőrzik megfelelően. Legalább ennyire fájó azoknak az oktatási és kulturális programoknak a hiánya, amelyek elősegíthetnék a kulturális különbségek megismerését, az egymással szembeni előítéletek mérséklését, és a társadalmi csoportok közötti szolidaritás erősítését. E nélkül ugyanis elképzelhetetlen a befogadó társadalom megvalósítása. Komoly hiányosság az is, hogy nem tettünk kellő erőfeszítést a kulturális azonosságtudat, a közösségi önszerveződés és a demokratikus részvétel kultúrájának megerősítésére, pedig a szegénységi csapdában ragadt kisebbségek

⁷ Minderről ld. Szalai, 2004, 2005; Tausz, 2007.

⁸ Bass, Darvas, Farkas és Ferge, 2008.

előtt tornyosuló akadályok lebontásában pozitív eredményeket felmutató országok példájának erre kellett volna ösztönöznie.

A megoldás nem a többségi társadalom valós sérelmeit meglovagoló szélsőjobboldal hangzatos követeléseiben van. A segély megvonása, a megélhetésért küzdők börtönbe csukása, a romák megfélemlítése embertelen, ésszerűtlen, és az etnikai gyűlölet elharapózásával fenyeget. A családi pótlék átalakítása adókedvezménnyé, vagy megvonása a harmadik gyermek után a gyermekszegénység növekedésével járna. A szociális kártyától nem várható a mélyszegénységgel összefüggésben álló szociális és mentálhigiéniai problémák enyhülése, miközben bevezetése tovább erősítené a mélyszegénységben élők elszigeteltségét és kiszolgáltatottságát.⁹ Az önkormányzatok hatáskörébe utalt közmunka-programok sokba kerülnek, és jelenlegi formájukban teljesen alkalmatlanok a munkanélküliek elsődleges munkaerőpiacra való visszasegítésére¹⁰. Egy rab ellátásának költségeiből több ember szociális ellátását lehet fizetni, és akkor még nem beszéltünk arról, hogy a börtön nem a törvénytisztelő életmód elsajátítására ad lehetőséget. A szélsőjobboldali politika útja járhatatlan. Egy esetleges rendpárti, szegényellenes, esélymegvonó fordulat nem csak a magyarországi cigányság helyzetét rontaná tovább. Költségeit végső soron az egész társadalomnak kellene megfizetnie, és a már most is feszült együttélés ellehetetlenüléséhez vezetne. A társadalmi békéhez vezető egyetlen járható út az esélyteremtés útja. Az általunk javasolt, döntően színvak esélyteremtő programok ugyanúgy megnyitnák az integráció útját a cigány és nem cigány szegények számára. A középosztálynak is erős érdeke fűződik ahhoz, hogy minél kevesebb munkapiacról kiszorult állampolgárt kelljen az országnak eltartania. Ezért meg vagyunk győződve arról, hogy a magyar társadalom többsége támogatna egy valóban hatékony, méltányos és számon kérhető esélyteremtő politikát.

⁹ Fleck, Szalai, Kovács és Szuhay, 2010; Szuhay, 2010, Zolnay, 2010.

¹⁰ Erről ld. Firle és Szabó, 2007; Fleck és Messing, 2009; Kertesi és Kézdi, 2005; Tajti, 2008; illetve az *Esély* c. folyóirat különszámát (2010/1) az Út a munkához program hatásvizsgálatáról.

Legfontosabb javaslataink röviden

1. Munkához kell juttatni az aktív korú képzetleneket, köztük a romákat!

Az LMP az utóbbi húsz év legnagyobb gazdaságpolitikai hibájának azt tartja, hogy a rendszerváltás utáni kormányok lemondtak a szakképzetlenség foglalkoztatásáról. A jóléti ellátások magasan tartják az államháztartási kiadásokat, ami bevételi kényszert teremt, emiatt az adók és járulékok is magasak. Ez a minimálbér adott szintje mellett a termelékenységük fölé emeli a képzetlen munkavállalók bérköltségét, így körükben alacsony a munkaerő-kereslet és a foglalkoztatás.

- Olyan ökológiai szemléletű adóreformot és beruházáspolitikai fordulatot javasolunk, amelyek révén *csökkenteni lehet a bérköltségeket a jövedelmi spektrum alján, és közvetlenül élénkíteni az alacsonyan képzett munkaerő iránti keresletet.*
- Egyben *javítani kívánjuk a munkakínálatot is a nem dolgozók munkavállalását támogató szolgáltatások fejlesztésével, a legális munkavállalás és a segély közti kizáró viszony megszüntetésével, és a munkába állás előtt álló olyan akadályok lebontásával, mint a bölcsődei férőhelyek hiánya, vagy a földrajzi mobilitás nehézsége.*
- A roma munkavállalók elhelyezkedését a *roma orvosok, ápolók, tanárok, rendőrök, közhivatali alkalmazottak számának növelését* lehetővé tevő foglalkoztatási ösztöndíjprogramok jelentős bővítésével, továbbá az esélyegyenlőséget garantáló szabályozók és hatóságok fejlesztésével támogatnánk.

2. Az oktatási rendszernek esélyt kell adnia a szegény és iskolázatlan szülők gyerekeinek, köztük a roma gyerekeknek is!

Az LMP az egységes, 8-10 éves alapképzés híve: öt-tíz éves távlatban a nemzetközi összehasonlításban élenjáró oktatási eredményeket produkáló skandináv országokhoz akarunk felzárkózni a GDP-hez viszonyított oktatási ráfordításban, ami plusz 1-1,5 százaléknyi ráfordítást jelent.

- *Elutasítjuk a tanulók – vélt vagy valós – képességek szerinti korai elkülönítését.* Ezért megszüntetnénk minden, az iskolai beiratkozásokat megelőző, a gyerekek kompetenciaszintjét vizsgáló iskolaérettségi vizsgálatot; a nyolcadik osztály végéig teljesen megtiltanánk a teljesítmény alapú szelekciót; előírnánk, hogy az egy beiskolázási területen működő, állami finanszírozásban részesülő iskoláknak – tehát

az alapítványi és egyházi fenntartásúaknak is – azonos arányban kelljen részt vállalniuk a hátrányos helyzetű diákok tanításából.

- *A szegregáció helyett nemcsak integrációt, hanem inklúziót:* aktív felzárkóztatást, korai- és egyéni fejlesztést is javasolunk. Ennek érdekében javasoljuk a fejlesztő-segítő szolgáltatásokat biztosító szakemberek (fejlesztő pedagógusok, iskolapszichológusok, pedagógiai asszisztensek, gyógypedagógusok, logopédusok, mediátor tanárok, mentorok) számának növelését, a pedagógusok továbbképzését.
- A pedagógusok szégyenpadra ültetése helyett a pedagógiai módszerek megújítását és a *pedagógushivatás presztízsének helyreállítását szorgalmazzuk.* A pályakezdő és a hátrányos helyzetűeket tanító pedagógusok számára célzott béremelést javasolunk.

3. A segélyezés mai rendszerét át kell átalakítani, hogy az egyszerre biztosítson védelmet a mélyszegénység ellen, és ösztönözze a munkavállalást!

Az LMP elutasítja a szegényellenes demagógiát, és a kapitalizmus veszteséinek hibáztatását. Mindenki számára biztosítanunk kell egy jogszabályban meghatározott szociális minimumot, a munkanélkülieknek pedig személyre szabott, hatékony segítséget kell nyújtanunk a munkavállaláshoz.

- Egy olyan, Nyugat-Európában általános *garantált minimumjövedelem rendszer* bevezetését javasoljuk, amely egy törvényben meghatározott szintre egészítené ki minden rászoruló háztartás jövedelmét. A jogosultság elbírálásakor a munkajövedelem egy része nem számítana bele a család jövedelmébe. A *munkanélkülieket az ellátáshoz kapcsolódó, hatékony, személyre szabott szolgáltatások segítenék a munkavállalásban.*
- *Az átmeneti segélyezés rendszerén is változtatnánk:* az önkormányzatok eltérő jogalkalmazási gyakorlatából adódó egyenetlenségeket az odaítélési szabályok és az eljárásrend pontosításával, az egységes eljárást támogató útmutatókkal és az önkormányzati gyakorlat ellenőrzésével radikálisan visszaszorítanánk.
- Bővítenénk és fejlesztenénk a munkanélküliek és a rászorulók számára hozzáférhető szolgáltatásokat, és bevezetnénk az *egyablakos ügyintézés*t, amely lehetővé tenné, hogy minden társadalmi jövedelmet egy helyen, egy ügyintézőn keresztül lehessen igényelni.
- Egy *központi*, a helyi érdekektől független *rendőrségi csoport* létrehozását javasoljuk, amelynek *az uzsorához kapcsolódó bűncselekmények felderítése és üldözése* lenne a kizárólagos feladata.

4. Feszültségoldó intézkedések szükségesek kisebbségek és többségek békés együttélésének helyreállításához!

Az LMP meggyőződése, hogy a feszültségek oldását, illetve megelőzését szolgáló eszközök csakis az első három pontban összefoglalt esélyteremtő eszközökkel párhuzamosan járulhatnak hozzá a békés együttélés helyreállításához.

- A feszültségek megelőzése érdekében a rendfenntartó szervek és a helyi közösségek közötti bizalom megerősítését szorgalmazzuk. A jogállamnak vissza kell térnie a telepekre és szegénynegyedekbe, ezek igazgatását nem engedheti át az itt élőket kiszolgáltató helyzetben tartó családoknak. Erre mi a szociális szolgáltatókkal is együttműködő *közösségi rendőrség modelljének megvalósítását* tartjuk a legjobb megoldásnak.
- A feszültségek oldása érdekében azokon a településeken, ahol komoly konfliktus alakult ki, vagy a kialakulása küszöbön áll, egy állami felügyelet alatt álló, de a helyi önkormányzattal együttműködő *mediációs „béketest” bevetését szorgalmazzuk.*

5. Meg kell teremteni a szegény rétegek lakhatásának biztonságát!

Az LMP úgy kívánja javítani az alacsonyabb jövedelmű állampolgárok lakhatási körülményein, hogy közben serkenti a gazdasági kilábaláshoz szükséges térbeli integrációt és földrajzi mobilitást.

- A következő kormánynak azt javasoljuk, hogy nagyságrendekkel nagyobb költségvetési forrással folytassa a *telepfelszámolási programokat.*
- A jelenlegi, nagyjából 130 000 önkormányzati tulajdonú lakásból álló állomány helyett két kormányzati ciklus alatt létre kell hozni *egy legalább 300 000 lakásból álló közösségi lakásszektor*, amely lakásai nem különülhetnek el térben a lakásállományon belül.
- Javasoljuk a *lakásfenntartási támogatás* kiterjesztését, jelentős emelését, továbbá a gázártámogatással való integrálását.
- *Visszaszorítanánk a kilakoltatásokat, fejlesztenénk az adósságkezelő szolgáltatást, és a lakhatáshoz való joggal összhangban kikényszeríthető alanyi jogosultságot biztosítanánk egy jogszabályban meghatározott minimális lakhatásra, első lépésben a legsérülékenyebb csoportok számára.*

6. Teret kell biztosítani a roma identitás és kultúra megjelenítésére!

Az LMP a sokszínűségükből sikert kovácsoló országok példáját követve az iskolarendszerben és a kulturális életben nagyobb teret biztosítana a kulturális másság megjelenítésére és befogadására.

- Az oktatási törvény előírásának megfelelően, *az iskolai tananyagba szervesen be kell illeszteni a kisebbségek történelmének és kultúrájának tanítását.*
- A nemzeti kulturális szférán belül *nagyobb teret és hangsúlyt kell kapnia a roma művészetnek és kultúrának.*
- A *kisebbségi önkormányzatok fokozottabb támogatását* javasoljuk az eredeti céljuknak megfelelő kulturális identitásőrzés és -erősítés, illetve a kisebbségi ügyek intézésének terén.

Javaslataink kifejtése

1. A képzetlen munkaerő foglalkoztatása

Összefoglalás:

A felnőtt cigány férfiak alig 40%-a dolgozik, ebből is 10% időleges (alkalmi vagy köz-) és gyakran nem bejelentett munkákból él. Ennek hátterében az áll, hogy a rendszerváltás sokkja néhány év alatt leértékelt a szakképzetlen emberi munkát, amire a jóléti ellátórendszer csak tüneti kezeléssel, a társadalmi feszültségek enyhítésével válaszolt. A munkaerőpiacon rossz egyensúly alakult ki. A kiterjedt jóléti ellátások magasan tartják az államháztartási kiadásokat, ami bevételi kényszert teremt, emiatt az adók és járulékok is magasak. Ez – azon túl, hogy a szűk teherviselő réteget irreális mértékben terheli – a minimálbér adott szintje mellett a termelékenységük fölé emeli a képzetlen munkavállalók bérköltségét, így körükben alacsony a munkaerő-kereslet és a foglalkoztatás. A tartós munkanélküliség és inaktivitás szegénységhez, és a szegénység generációs újratermelődéséhez vezet, és újabb szociális kiadásokra teremt igényt. Az LMP a kilábaláshoz új gazdaságpolitikai megközelítést javasol. Ahelyett, hogy az állam lemondana a szakképzetlen munkaerő foglalkoztatásáról, egy – a munkaerő keresletének és kínálatának egyidejű ösztönzésére és az állami szolgáltatások hatékonyságának növelésére épülő – átfogó gazdaságpolitikai stratégiával a szakképzetleneket fokozatosan vissza kell vezetni a társadalmi integráció fő csatornáját kínáló munkaerő-piacra.

Helyzetkép:

Sokak szerint ma a politika legfontosabb kérdése a bő egy éve kezdődött gazdasági válság. A válság valóban nagy hatással van a magyar társadalomra. Egy év alatt 140 ezren veszítették el a munkájukat. A rendszerváltás átalakulási válságában azonban egy nagyságrenddel többen. 1990 és 1993 között több mint egymillióval, ha a nyolcvanas és a kilencvenes évek közepét hasonlítjuk össze, majdnem kétmillióval csökkent a foglalkoztatottak száma. Noha a szocialista ipar összeomlása széles társadalmi rétegeket sújtott, különösen súlyosan érintette a képzetlen munkaerőt, amelyen belül felülreprezentáltak voltak a roma származású munkavállalók. Míg a hetvenes-nyolcvanas években a cigány férfiak körében gyakorlatilag teljes volt a foglalkoztatottság (vagyis a

romák és nem romák közel ugyanolyan arányban dolgoztak, mint a többség), a kilencvenes évekre hirtelen nagyra nyílt a roma és nem roma munkavállalók foglalkoztatási mutatói közötti olló¹¹. Ennek következtében a felnőtt roma férfiak foglalkoztatási aránya 40%-ra zuhant, és ebből is 10%-ot az időleges és gyakran nem bejelentett munka tesz ki. A romák foglalkoztatási helyzetének megrendülését az átalakulási válság idején alapvetően nem a munkaerőpiaci diszkrimináció, hanem az alacsony termelékenységű szakképzetlen munkaerő leértékelődése okozta. Az, hogy a rendszerváltás utáni helyzet konzerválódott – értsd: nem javultak a képzetlen munkaerő foglalkoztatási mutatói¹² és nem csökkent a képzetlenek társadalmon belüli aránya – nagy részben annak a kormányokon átívelő *katasztrofális társadalmpolitikának a következménye, amely lemondott az aktív korú képzetlenek munkába való visszatéréséről*. Szerintünk, ha meg lehet nevezni a magyar politikának egy legnagyobb problémáját, akkor ez az.

A problémának van egy jól azonosítható struktúrája.

A munkaerőpiacon egyrészt rossz egyensúly alakult ki, ami a képzetlen munkanélküliek számára elérhetetlenné teszi a munkába való visszatérést. (Míg az unió régi 15 tagállamában a képzetlenek foglalkoztatása is 60% körül van, jó pár országban 70% fölött, addig nálunk nem éri el a 40%-ot sem.) A rendszerváltáskor a több mint egymillió munkahely megszűnése miatt egyszerre lett a szociális ellátórendszernek sokkal több ügyfele, és sokkal kevesebb teherviselő. Ezzel párhuzamosan olyan adórendszer alakult ki, amelyik elsősorban a munkára kivetett közterhekből akarta biztosítani az államháztartás magas bevételi igényét. *A munkát terhelő adók és járulékok drágává tették a foglalkoztatást*. Ez, az ebből a szempontból magas minimálbér mellett, *a termelékenységük fölé emeli a képzetlenek bérköltségét*, így alacsony a kereslet az ő munkaerejük iránt. Ez tartóssá teszi a munkanélküliségüket, ami pedig szegénységhez és a szegénység újratermelődéséhez vezet az újabb generációkban, s ez pedig újabb szociális kiadásokra teremt igényt. Ezzel bezárul a kör.

A képzetlenek magas arányát másrészt magától nem növi ki a magyar társadalom. Általában ezért azt szokták okolni, hogy a szakmunkásképzés struktúrája nem alkalmazkodott a változó igényekhez. Ezen lehet javítani, azonban aligha ez a fő ok. Egy szakmunkás jó esetben több mint négy évtizedet dolgozik az iskola elhagyása után, mielőtt nyugdíjba megy. A szűk, speciális szakismeretei pedig minden technológiaváltáskor elavulnak. Csak akkor van esélye megőrizni a munkaerőpiaci pozícióját, ha képes alkalmazkodni a változásokhoz. Ehhez pedig elsősorban az általánosan képző oktatásban megszerezhető alapkészségek szükségesek. Márpedig az OECD nemzetközi összehasonlító tesztjeiből tudjuk, hogy a nem érettségizettek készségei jócskán elmaradnak hasonló szinten iskolázott nyugat-európaiakétól. Ebből adódóan

¹¹ Kemény, Jánky és Lengyel (2004) adatai szerint 1993-ban a teljes népesség 64%-a volt foglalkoztatott, míg a romákon esetében ugyanez az arány már csak 29% volt.

¹² Lásd Köllő, 2009.

nálunk a képzetlen munkaerőnek kisebb a termelékenysége és kevésbé képes arra, hogy továbbtanuljon vagy szakmát váltson. Ennek egyik legfőbb oka, hogy *a magyar a fejlett világ egyik legigazságtalanabb iskolarendszere*, amely a születéskori társadalmi hátrányokat nem csökkenti, hanem felerősíti. (Ezt a problémát és a kezelésére alkalmas javaslatokat az oktatásról szóló II. fejezetben tárgyaljuk.)

A munkanélküliek foglalkoztathatóságát természetesen az is erőteljesen meghatározza, hogy mennyire képesek erőfeszítést tenni annak érdekében, hogy munkát találjanak, mennyire sikerül áthidalni a szélsőséges területi egyenlőtlenségekből és a teljesen befagyott földrajzi mobilitásból adódó foglalkoztatási hátrányt, mennyire hatékonyak a munkakeresőknek nyújtott szolgáltatások. Magyarországon nem kiugróan magas a munkanélküliek száma, viszont nagyon magas köztük a tartós munkanélküliek aránya. Ez is azt jelzi, hogy a munkanélküliség nem a piac fluktuációiból adódó dinamikus jelenség nálunk, hanem strukturális, egy milliós nagyságrendű réteg élethelyzetére jellemző, tartós állapot. Épp ezért nem volt sikeres a harmadik ciklus Fidesz vezette kormányának az a törekvése, hogy a munkakínálaton a minimálbér megduplázásával és a munkanélküli-ellátás időtartamának és összegének csökkentésével akart javítani. A várt pozitív hatás elmaradt, mert a minimálbér-emelés egyben magasabbra tolta azt a termelékenységi küszöböt, amit a képzetleneknek át kéne ugraniuk ahhoz, hogy bejussanak a munkapiacra. Eközben *az állami munkaügyi intézményrendszerben erősödő tendencia, hogy a szolgáltatók az amúgy is jól képzett, átmeneti munkanélkülieknek szolgálnak*, gyakorlatilag lemondva a képzetlen, tartós munkanélküliekről. Visszafogja a munkakínálatot az a rendszer is, hogy aki munkát vállal elveszíti a segély-jogosultságát.

A foglalkoztatási szint emelése ezért a legfőbb stratégiai célok egyike Magyarország számára. Hosszú távon csak ettől várható a szegénység és a társadalmi kirekesztettség csökkenése, a teherviselő adóterhelésének csökkenése, a jóléti rendszer fenntarthatósága és a jövő nemzedékeket terhelő eladósodottság visszaszorítása. A cigányság mai alacsony foglalkoztatási szintjének oka nem valamiféle kulturális különbözőségben keresendő, hanem olyan kézenfekvő okokban, mint a cigány felnőttek többségének alacsony képzettsége, és az az etnikai hovatartozástól függetlenül érvényes tény, hogy a képzetleneknek Magyarországon a fent jelzett okokból kifolyólag az átalakulás óta rendkívül nehéz a foglalkoztatási helyzetük. Ezért a *cigány felnőttek munkához juttatásának eszközei nem különböznek számottevően azoktól az intézkedésektől, amelyek az alacsonyan képzettek aktivitási szintjének javításához amúgy is elengedhetetlenül szükségesek.*

Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a rendszerváltást követő munkaínséges időszakban *felerősödött a roma munkavállalókkal szembeni diszkrimináció*¹³. A magyar munkaerőpiac a fejlett országokhoz képest sokkal kevésbé befogadó: erős nem csak a cigányok elleni, hanem a fogyatékkal élő emberekkel, sőt, az idősebb munkavállalókkal szembeni munkáltatói diszkrimináció is. A munkaerőpiaci diszkrimináció elleni jogi

¹³ Lásd Telegdy, 2009.

szabályozás és a kormányzati működést érintő gyakorlati lépések sokat késtek és még ma is gyenge az egyenlő bánásmódot garantáló törvények érvényesítése.

Megoldási javaslatok:

Hogy mit kell tenni, az az imént kifejtett helyzetértékelésből következik. Négy kulcsterületen javaslunk beavatkozást:

1) *Élénkíteni kell a munkaerő, ezen belül az alacsonyan képzett munkaerő iránti keresletet* egy zöld és foglalkoztatási szemléletű fordulat elérésével a fejlesztéspolitikában és a mezőgazdaságban.

2) *Csökkenteni kell a képzetlen munkaerő bérköltségét és a munkaerő-felvétel kockázatát.*

3) *Javítani kell a munkakínálatot* a nem dolgozóknak nyújtott szolgáltatások fejlesztésével, a munkába állás előtt álló strukturális akadályok lebontásával, és a segélyezés átalakításával.

4) Hosszú távú megoldásként az oktatási rendszert kell úgy átalakítani, hogy a technológiaigényes munkakörök betöltéséhez, szakmaváltásokhoz, felnőttkori tanuláshoz szükséges alapkészségeket kivétel nélkül mindenki megszerezze.

Ezek a beavatkozások együttesen egy új gazdaságpolitikai megközelítést rajzolnak ki. Az általunk javasolt zöld fordulat egyrészt azon a belátáson alapul, hogy a munka a társadalmi integráció fő csatornája is, ezért senkit, aki munkaképes lenne, nem hagyhatunk évekig segélyből tengődni. A munkába segítség költségei ráadásul megtérülnek, hiszen nőnek az adóbevételek, csökkennek a jóléti és egészségügyi kiadások, és a következő generációnak van esélye megtapasztalni, hogy munkába járnak a szülei és van értelme tanulni. A zöld fordulat azonban nem csak ezt jelenti, hanem egy *mélyebb gazdaságpolitikai szemléletváltást, amely nem a nagy alapanyag- és energiaigényű iparágakba történő* (a térségbeli versenytársak elől többnyire egyéni kedvezményekkel megszerzett) *tőkebefektetésektől, hanem Magyarország szegényeinek felemelésétől, a munkapiacra való visszatérésüktől és az emberi tőke fejlesztésétől várja elsősorban a gazdasági teljesítmény növekedését, és egyben a gazdasági teljesítménynek a társadalom jólétében való jobb hasznosulását.*

1) Zöld munkahelyek teremtése a szakképzetlenek számára

Sok országban, így az Egyesült Államokban és az Európai Unió tagországokban, vagy például Dél-Koreában, az állam közvetlen beruházásokkal is szerepet vállal a munkaerő iránti kereslet élénkítésében, olyan szektorokban, amelyek fejlesztése a gazdaságot a fenntarthatóság irányába mozdítja. Az Obama-kormányzat és az európai zöld pártok szóhasználatában Green New Deal-nek nevezett programokat, a válságkezelő hatásukon túl, általában stratégiai jelentőségűnek is tekintik. Olyan ágazatokat erősítenek ugyanis, amelyek fejlesztésével a fosszilis energiahordozók kimerülése, illetve a már rövidtávon várható jelentős drágulása, illetve a klímaválság miatt elkerülhetetlenné váló változásokra segítik felkészülni a gazdaságot, így a válság utáni kibontakozás utánra előnyhöz juttathatják az országot a munkahelyekért folyó nemzetközi versenyben. *A zöld munkahelyteremtési programok tehát egyszerre szolgálják a munkanélküliség enyhítését, az adórendszeri ösztönzők foglalkoztatási és klímavédelmi szempontból egyaránt kedvező irányú elmozdulását és az élénkülést a reálgazdaság zöld ágazataiban.*

Az LMP, a válságra válaszul, először 2009 februárjában fogalmazott meg egy zöld költségvetési élénkítésre vonatkozó javaslatcsomagot¹⁴, melynek a 2008. októberi programvázlatunkhoz képest a fő újdonsága a zöld munkahelyteremtő beruházásokra tett javaslat volt. Ez az anyag képezi alapját a választási programunk III/A/5. fejezetében szereplő, itt tömören összefoglalt javaslatoknak.

Fontos leszögezni, hogy nálunk a fizetőképesség megőrzésének kényszere és az ország hitelképességének megromlása miatt a zöld munkahelyteremtésnek csak olyan megvalósítására van lehetőség, ami a költségvetésnek nem jelent többletterhet. A források, köztük a strukturális alapokból származó források átcsoportosításával azonban egy, körülbelül 80-100 ezer új munkahely megteremtésére alkalmas program *a költségvetés pozíciójának megváltoztatása nélkül végrehajtható*, az energiahatékonyság és a megújuló energiahordozók felhasználásának fejlesztése, a vasúti áruszállítás és a közösségi közlekedés fejlesztése és a klímaváltozás várható árvízvédelmi és vízgazdálkodási következményeire az ökológiai szempontokkal összhangban álló felkészülés területén történő befektetésekkel. A következőkben a különböző szektorokra vonatkozó javaslatokat részletezzük, leszámítva az energiaszektor, mert az itt javasolt fejlesztések viszonylag kisszámú munkahelyet eredményezhetnek a szakképzetlen munkaerő számára.

Új munkahelyek elsősorban az építőiparban jelenhetnek meg. Egyrészt az építőipar egy foglalkoztatás-intenzív ágazat, amelyben az alacsonyan képzett munkaerő komoly kereslet jelentkezik. Másrészt, a hazai energiagazdálkodás egyik fő kitörési pontja *a lakások és kommunális épületek energiahatékonyságának javítása*. A fűtőkorszerűsítés és a szigetelés az elavult magyarországi lakásállomány állagjavításának legolcsóbb és leghatékonyabb módja, amit teljes egészében hazai munkaerőre támaszkodva, hazai vállalkozások

¹⁴ Lásd: <http://lehetmas.hu/zoldelenkites>

bekapcsolásával lehetne kivitelezni, és amely a hazai építőanyag-ipart is fellendítheti. A számítások és a nemzetközi tapasztalatok szerint a befektetés a fűtésszámlák csökkenésében rövid idő alatt megtérülne. Ezért a lakhatási támogatások átcsoportosításával bővítenénk a Nemzeti Energiahatékonysági Programban erre a célra rendelkezésre álló forrásokat, és adókedvezménnyel ösztönöznénk a lakossági energiahatékonysági felújításokat, miközben szigorúbb épületenergetikai szabványokat vezetnénk be.

A következő célterület a közlekedés. Ezen a területen a legfontosabb stratégiai célok *a vidék elérhetőségének javítása, a villamos hajtású vasúti közlekedés és áruszállítás versenyfeltételeinek javítása* a közúti közlekedéssel és áruszállítással szemben, és *a városi és agglomerációs közösségi közlekedés fejlesztése*. Ezért a közúthálózat fejlesztésére szolgáló erőforrásokat az alsóbbrendű utak fejlesztésére és karbantartására koncentrálnánk. A vasúti áruszállítást az infrastruktúra fejlesztésével támogatnánk, és azzal, hogy a közúti teherszállítás költségeit az úthasználati díj általánossá tételével és emelésével közelítenénk a valódi társadalmi költségeihez. Ez egyben a Kohéziós Alap forrásait kiegészítő többletforrást is biztosítaná a vasút fejlesztéséhez. A Közlekedés Operatív Programból a városi és elővárosi közlekedés fejlesztésére 2013-ig lehívható több mint 1,5 milliárd eurós keretösszeget a fővárosi dugódíj bevezetésével évi 30-50 milliárd forinttal egészítenénk ki, és a kétes hatékonyságú presztízsb beruházások helyett a költséghatékony fejlesztésekre, az elővárosi vonalakra, a kerékpáros közlekedés fejlesztésére és a különböző közlekedési módok közti könnyű váltást segítő infrastruktúra fejlesztésére költenénk. Ezek a célok olyan beruházásokat igényelnek, amelyekben nagy számban lesz szükség szakképzetlen munkaerőre.

Ahogy a bevezetőben említettük, Magyarországon a klímaváltozás leglényegesebb hatása a csapadékmennyiség csökkenése és időbeli eloszlásának szélsőségesen egyenetlenné válása lesz, ami az Alföldön talajvízszint-csökkenést, a folyóinkon pedig a mostaniaknál is hevesebb villámárvizeket fog okozni. Erre a helyzetre a legjobban a víz gyors lefolyását biztosító műépítmények fejlesztése helyett az *árterek, táji vízrendszerek helyreállításával és az ártéri ökoszisztémák rehabilitációjával* lehet felkészülni. Az ezt célzó programoknak, például a Vásárhelyi-terv tájgazdálkodási elemeinek a foglalkoztatási hatása is számottevő lenne, nagy arányban a foglalkoztatási szempontból legrosszabb helyzetben levő képzetlenek körében. Ezeket a viszonylag kis költségű beruházásokat a környezetvédelmi díjtételek emeléséből lehetne finanszírozni.

2) A bérköltség célzott csökkentése a jövedelmi spektrum alján

Magyarország, talán sokak tévhitével ellentétben, az állami elvonások GDP-hez viszonyított arányát tekintve egyáltalán nem tűnik ki az Európai Unió országai közül. Ebből a szempontból Európában átlagosnak számítunk, az Unió átlagánál egy kicsit alacsonyabb,

a régió átlagánál valamivel magasabb a magyarországi adóterhelés. A közelmúltig azonban kiugróan magas volt a magyarországi adóék, azaz a foglalkoztatás teljes költsége és a nettó bér közötti különbség. Ez egyrészt a költségvetés bevételi szerkezetében a munkát terhelő adók és járulékok magas arányának, másrészt a teljes aktív korú népességben a legálisan foglalkoztatottak alacsony arányának a következménye.

Mi, ezekre a tényekre figyelemmel, továbbá abból kiindulva, hogy a tartós kirekesztettségben élők integrálásának feladata miatt sem indokolt az újraelosztás mértékének csökkentésében gondolkodni, a 2008 októberében nyilvánosságra hozott javaslatcsomagunkban¹⁵ egy bevételsemleges átrendezést javasoltunk a költségvetés bevételi oldalán, a munkához kapcsolódó terhek csökkentésével, amihez a fogyasztás, a vagyon és a környezetterhelés fokozottabb adóztatásával javasoltuk megteremteni a forrást.

A javaslataink egészen a válság beköszöntéig visszhangtalanok maradtak, aztán a válság hatására a Gyurcsány- majd a Bajnai-kormány részben hasonló irányban indult el. A 2009-es adó-átrendezés következtében a munkát terhelő elvonások GDP-n belüli aránya a 2007-2008-as 20-21%-ról 2010-ben 19% körülire csökkent, ami nagyjából megfelel az Unió átlagának, míg a fogyasztást terhelő adóké 15-ről 16%-ra nőtt.¹⁶ Ezeknek a változásoknak a fő irányát természetesen helyeseltük, de a rendelkezésre álló mozgásteret másképp használtuk volna fel a munka terheinek csökkentésére. Véges mozgástér esetén választani kell, hogy az ember inkább munkáltatói terheket vagy személyi jövedelemadót csökkent. Mi jobban koncentráltunk volna a munkáltatói terhekre, mert azok csökkentése közvetlenül élénkíti a munkaerő iránti keresletet, az szja-csökkentés pedig csak a munkáltató és a munkavállaló közti béralkun keresztül. Az szja- és járulékcsoökkentés eddig alkalmazott technikája elsősorban a jövedelmi spektrum közepén okozott érezhető tehercsökkenést. Ez azt sugallja, hogy az intézkedések fő célja az adóelkerülés csökkentése volt. Mi is súlyos problémának értékeljük az adóelkerülést, de egy véges tehercsökkentési mozgástérrel számolva választani kell, hogy azt az adóelkerülés csökkentésére vagy a képzetlenek munkaereje iránti kereslet élénkítésére használjuk fel, s mi az utóbbi preferálása miatt jobban céloznánk a jövedelmi spektrum aljára a tehercsökkentéssel. A mozgástérnek, elsősorban a zöldadók növelésével elért fokozatos fejlesztésével terjeszteni ki a tehercsökkentést az egész spektrumra.

Az adórendszeri átrendezésre vonatkozó javaslataink ezeknek a szempontoknak megfelelően alakulnak. Ezeket választási programunk III/A fejezetében fejtettük ki, itt csak a bérköltség célzott csökkentésére vonatkozó javaslatunkra térünk ki¹⁷.

¹⁵ Compass Közpolitikai Intézet és LMP, 2008.

¹⁶ Pénzügyminisztérium, 2010.

¹⁷ Az általunk javasolt változások lényege: Nyolc év alatt további 1000 milliárd forinttal csökkentenénk a munkára nehezedő adó- és járulékkerhelést. Ezt a zöldadók 600 milliárdos nagyságrendű növelése, a többletjövedelem miatt megnövekvő fogyasztásból várható körülbelül 140 milliárd forint többlet áfa- és

A minimálbér teljes bérkötségét már az első négy év alatt összességében 15%-kal mérsékelnék a járulékkerhek erőteljes csökkentésével és a minimálbér nominális befagyasztásával.

A minimálbér befagyasztásának jövedelmi hatását a szociális ellátások átalakítása kompenzálja: a radikálisan megemelt, és többeknek hozzáférhető rezsi támogatás és a segély jogosultságának kiterjesztése a dolgozó szegényekre (erről lásd a III. fejezetet).

A munkaerő iránti keresletre jótékony hatással lennének a gazdasági környezet kiszámíthatóságának növelése, illetve a közbeszerzési törvény felülvizsgálata¹⁸.

3) A munkakínálat javítása

A jóléti ellátások csökkenthetik a munkavállalási hajlandóságot, nemcsak a segély, hanem a családi pótlék, vagy a rokkantnyugdíj is¹⁹. Ez önmagában nem probléma, azonban át kell alakítani azoknak a jóléti ellátásoknak a hozzáférési feltételeit, amelyek munkaképes embereket hosszú időre vagy véglegesen távol tartanak a munkaerőpiactól. A legfontosabb ilyen ellátás a rokkantnyugdíj és a rokkantsági járadék.

A társadalmi jövedelmek szűkítése önmagában azonban nyilvánvalóan nem megoldás. Álláspontunk szerint a munkakínálat növelése szempontjából alapvető jelentőségű a *személyre szabott szociális és aktív munkaerőpiaci szolgáltatások fejlesztése és a munkavállalás előtt álló strukturális akadályok csökkentése.*

A munkavállalás akadályainak enyhítése, a munkavégző-képesség javítása nélkül nem várható, hogy azok, akik több éve nem jutnak munkához, képesek legyenek visszatérni a munkaerőpiacra. A személyre szabott szociális és aktív munkaerőpiaci szolgáltatások fejlesztéséről a későbbiekben írunk (a garantált minimumjövedelemről szóló, III. fejezetben). A munkaerő-mobilitás korlátainak lebontása érdekében el kell törölni az ingatlanok adás-vételi illetékét. Szintén segíti majd a mobilitást az emelt összegű lakásfenntartási támogatás és a közösségi bérlakásállomány fejlesztése (a lakhatásra vonatkozó javaslatunk az 5. pontban szerepelnek). A válságtérsegek munkaképes lakosságának földrajzi mobilitását átfogó integrációs szolgáltatásokat nyújtó, ún. "man power" szervezetek segítségével is segíteni kell.

A munkába állást akadályozó korlátok felszámolásával kapcsolatban döntő jelentőségű a tömegközlekedés, a menetrendek, és az úthálózat fejlesztése is.²⁰

jövedékiadó-bevétel, valamint a fiktív céges gépjárműhasználat visszaszorításából származó többletbevétel ellensúlyozná.

¹⁸ Ezekről a javaslatokról választási programunk II./A/1.1, illetve I/A fejezeteiben írtunk.

¹⁹ A jóléti ellátásoknak a munkakínálatra gyakorolt hatásáról szóló elméleti irodalom áttekintéséről lásd Semjén, 1996. Ezek fő megállapításait a hazai empirikus kutatások is megerősítik. Lásd Cseres-Gergely és Scharle, 2007; Bódis *et al.*, 2005.

²⁰ Erről lásd a választási programunk III/B. fejezetét.

A munkakínálatot bővítené továbbá a *gyermek napközbeni ellátásának bővítése* és rugalmasabbá tétele, valamint a területi ellátási egyenlőtlenségek csökkentése is²¹. A *bölcsődék, családi napközök kapacitását a jelenlegi négyszeresére bővítenénk*. Az előbbieket döntően uniós forrásokból finanszíroznánk; a bölcsődei és családi napközi férőhelyek bővítése nullszaldós: ennek költségeit a munkába állásból származó járulékfizetés-növekedés, illetve a Bajnai-kormány által bevezetett gyes-reform megtakarítása fedezné. Ezen kívül mindkét szülő számára lehetőséget kell teremteni az *atipikus munkavállalási formákra* (pl. részmunkaidős állások, távmunka), és a munkáltatókat ösztönözni kell ezek minél szélesebb körű alkalmazására.

4) Oktatás és foglalkoztathatóság

Ma a közoktatási rendszer nem segíti elő, hanem inkább gátolja a képzetlenségből adódó alacsony foglalkoztatási szint javulását. A munkaerőpiacról való tartós kiszorulás ma az alapkészségek, a szövegértés, számolás, probléma-felismerés, tanulni tudás, szociális jártasságok hiányával mutat szoros összefüggést, olyan készségekével tehát, amelyeket az iskolában kellene mindenkinek elsajátítania. Ezért szerintünk muszáj befektetni a közoktatásba. Erre vonatkozó javaslatainkat a 2. fejezetben mutatjuk be.

További, az előző kulcsfontosságú változtatásokat kiegészítő javaslataink a következők:

5) Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű kistérségekben

Támogatjuk a válságtérsegek alulról építkező, részvételi jellegű fejlesztését szolgáló Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségek (LHH-) program továbbvitelét a legrosszabb helyzetű kistérségekben. Ugyanakkor erősíteni kell a program alulról építkező jellegét, pl. külön kerettel kell támogatni a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat abban, hogy projektgazdaként vehessenek részt a programban. Másrészt intézményi garanciákkal kell biztosítani, hogy valóban elsőbbséget élvezzenek a hátrányos helyzetű csoportok által beadott, illetve az őket elsődleges célcsoportként megjelölő pályázatok. Harmadrészt külön kvóta felállításával kell támogatni a helyi gazdaság fejlesztését szolgáló pályázatokat. Ugyanezt a célt szolgálná a LEADER programokra az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program 1. intézkedési tengelyéről átcsoportosított tízmilliárdos nagyságrendű összege is.

A kormánzatnak a jövőben nagyobb felelősséget kellene vállalnia a *hátrányos helyzetű csoportok vállalkozói tevékenységét támogató magánkezdemenyvezések* sikeréért.

²¹ Erről lásd a választási programunk oktatásról szóló fejezetének 4. pontját.

Erre részben azért van szükség, mert a Start-kártya, illetve a Start Plusz-kártya által nyújtott kedvezmény (ami jelentős ideiglenes engedményt ad a munkaadói járulékok fizetése alól azon cégek számára, amelyek pályakezdeket vagy tartósan munkanélkülieket vesznek fel) egyéni vállalkozóknak nem jár. Másrészt a korábbi programok tapasztalata azt mutatta, hogy a vállalkozásfejlesztés fontos hozadéka az önbecsülés, a felelősségvállalás, illetve a szociális képességek fejlődése, ami a vállalkozókat később alkalmassá teheti közösségi szerepvállalásra. Ebből kifolyólag javasoljuk a köztudatban „szegények bankja” néven ismertté vált Kiút program hosszú távú működési feltételeinek garantálását.

Az 1), 2) és 5) pontokban felvázolt munkahelyteremtési stratégiákra szánt közösségi források elosztásának javasolt struktúráját az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

	Nem dolgozók száma (ezer fő)	Foglalkoz- tatási ráta (%)	Keresletet	Kínálatot	Források (%)
érintő szakpolitikai lépések					
LHH kistérség, kistelepülés	207	40	célzott helyi fejlesztési programok, zöld munkahelyek, bérköltség csökkentés	lakóhelyi mobilitás, helyközi tömegközlekedés, rehabilitáció, aktiválás	25
LHH, nagyobb város	36	45	zöld munkahelyek, bérköltség csökkentés	rehabilitáció, aktiválás	5
Kistelepülés, nem LHH	577	58	bérköltség csökkentés	rehabilitáció, aktiválás, helyközi tömegközlekedés	40
Nagyobb város, nem LHH	615	62	bérköltség csökkentés	rehabilitáció, aktiválás	30
Összesen:	1 434	57			100

A roma lakosság munkaerőpiaci kirekesztettségének enyhítése érdekében szükséges továbbá:

6) Az állam befogadó munkáltatói szerepének növelése

A meglévő szakképzési és foglalkoztatási ösztöndíjprogramokat jelentősen bővíteni kell, különösen az orvos, ápoló, tanár, rendőr, stb. (képzett szolgáltató) foglalkozásokban.

7) Az egyenlő esély és bánásmód érvényre juttatása

A jó gyakorlatok aktívabb terjesztése mellett az 50 fősnél nagyobb cégeket és az összes államilag támogatott munkáltatót kötelezni kell esélyegyenlőségi terv elkészítésére, és ezt (a támogatás megvonhatósága mellett) következetesen számon is kell kérni.

Az Egyenlő Bánásmód Hatóságot és az általa kiszabható szankciókat meg kell erősíteni, illetve a Munkaügyi Központok szerepkörét olyan irányban kell bővíteni, hogy kötelességük legyen felhívni az Egyenlő Bánásmód Hatóság figyelmét, ha munkaerőpiaci diszkriminációt észlelnek.

8) A szociális földprogram bővítése

Az állami földalapból földbérlethez kell juttatni azokat a szegény, földbirtokkal soha sem rendelkező – nagy többségben roma – családokat, akik a családi gazdálkodásra alapoznák megélhetésüket; a korábban is létező program hatékonyságát a családokat technikai, szakmai segítséggel segítő mentori szolgálat biztosításával kell növelni.

2. A szegény és roma szülők gyermekeinek oktatása

Összefoglalás:

Magyarországon baj van a közoktatás rendszerével, ugyanakkor a közoktatás fejlesztése az egyik legfontosabb kitörési pont. Ma egy-egy korosztály harmada kerül ki az iskolából anélkül, hogy elsajátította volna a munkaerőpiaci érvényesüléshez szükséges alapkészségeket. Köztük erősen felülreprezentáltak a romák, akiknek gyermekeit az átlagnál jóval nagyobb arányban sújtja oktatási rendszerünk két legsúlyosabb hibája: az oktatási intézmények közötti szélsőséges minőségi különbségek a pedagógiai színvonal, kiegészítő szolgáltatások, és tárgyi feltételek tekintetében, valamint a hátrányos helyzetű és roma szülők gyermekeinek nemzetközi viszonylatban példátlanul korai elkülönítése, beteretése az alapkészségek elsajátítására legkevésbé alkalmas iskolákba és osztályokba. Így nem csoda, hogy a magyar iskola, ahelyett, hogy csökkentené, növeli a születéskori társadalmi helyzetből adódó hátrányokat. Az OECD tagországai közül 2006-ban Magyarországon határozta meg a legnagyobb mértékben a gyerekek társadalmi-gazdasági helyzete a 15 évesen mért teljesítményüket. Az LMP ezért a közoktatásba való, hosszútávon megtérülő befektetést javasol. Kiemelt célunk a pedagógusszakma vonzóvá tétele a tehetséges pályakezdők számára, az alapkészségekre mindenkit megtanító iskola és a szegény gyerekek iskolai elkülönítésének felszámolása. A teljes deszegregáció mellett a tartós és sikeres iskolai integráció feltételeit is meg kívánjuk teremteni. Ennek érdekében javasoljuk az inkluzív pedagógia bevezetését a pedagógusképzésbe és a pedagógiai gyakorlatba egyaránt, valamint új segítő-fejlesztő munkahelyek létrehozását.

Helyzetkép:

A társadalmi válság egyik oka, hogy a közoktatási rendszer szerkezete a rendszerváltáskor kedvezőtlenül alakult át, lehetőséget teremtve a tanulók elkülönítésére, színvonala pedig fokozatosan leromlott. *A magyar közoktatásból ma egy-egy korcsoport körülbelül harmada lép ki úgy, hogy nem rendelkezik a foglalkoztathatósághoz szükséges legalapvetőbb készségekkel sem.* Márpedig az oktatási rendszerben elsajátítható szövegértési, számolási, problémamegoldó és szociális készségek kulcsfontosságúak a társadalmi integráció szempontjából. A képzetlenségből eredő alacsony foglalkoztatást gyakran elsősorban a középfokú szakképzés számlájára írják, pedig *a korai szelekcióval és az*

*egyre burkoltabb, sokarcú szegregációval van a legnagyobb baj*²². Hat-hét éves korban véglegesen elválnak egymástól a különböző társadalmi háttérű gyerekek iskolai útjai, aminek az a következménye, hogy a hátrányos helyzetű tanulók jelentős része olyan iskolába vagy osztályba kerül, ahol nem kap valódi esélyt a legfontosabb alapkészségek elsajátítására²³.

A magyar oktatási rendszer, ahelyett, hogy mérsékelné azokat a hátrányokat, amelyekkel a *hátrányos helyzetű gyerekek* elérik az iskolaköteles kort, ezeket a gyereket elválasztja magasabb státuszú társaiktól, és számukra nem, vagy csak *esetlegesen biztosítja a szükséges fejlesztést, felzárkóztatást*. Nagymértékben erősíti hazánkban az iskoláztatással összefüggő egyenlőtlenségeket, hogy már 6 évesen alig leplezett felvételi eljárások, különféle tagozatok beindítása révén válogatják a gyerekeket²⁴.

Az elkülönített gyerekek jellemzően a rosszabbul felszerelt és rosszabb minőségű oktatást nyújtó iskolákba kerülnek, ezt a hátrányt az Országos Oktatási Integráció Hálózat csak részben és csak helyenként tudja kompenzálni²⁵. *Az elkülönítést tehát tovább súlyosbítják az iskolák minősége, felszereltsége közti különbségek*, amelyek jellemzően a település-földrajzi egyenlőtlenségekhez igazodnak. A közoktatási intézmények fenntartóinak ugyanis közel 90%-a települési önkormányzat, amely forrásaihoz (és elkötelezettségéhez) mérten, helyi alkuk függvényében egészíti ki az oktatási intézményeket csupán részben, és egyre kisebb részben finanszírozó állami normatívát. A település jövedelemtermelő képessége (többek között: iparüzési adó-bevétele) befolyásolja, hogy mennyit költenek a gyerekekre, és minden állami igyekezet dacára ezen alkukban a hátrányos helyzetűek húzzák a rövidebbet.

Külön problémát jelent, hogy ma Magyarországon nagyon alacsony a tanári pálya presztízse és anyagi megbecsültsége. A pályakezdő tanárok a diplomás pályakezdők átlagához és a hosszú ideje pályán levő kollégáikhoz képest is gyenge fizetést kapnak. Ennek következtében sok rátermett, elhivatott fiatal nem megy ma tanárnak, vagy hamar elhagyja a tanári pályát. *A felkészült, lelkiismeretes pedagógusok hiánya különösen fájó a hátrányos helyzetű gyerekek által nagy számban látogatott iskolákban*, ugyanis itt volna a legnagyobb szükség az általuk nyújtott többletteljesítményre és motivációra.

Mindezek a *problémák az átlagosnál nagyobb mértékben sújtják a roma családokat*. Sokan közülük az iskolaköteles kor elérésig súlyos szocializációs hátrányba kerülnek, ezért kulcsfontosságú lenne, hogy minél korábban óvodába kerülhessenek, és ott megfelelő fejlesztési szolgáltatást kapjanak. Ma azonban a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek jelentős része csak későn, öt éves korától kezd óvodába járni. Miközben országosan a

²² A szegregáció településről településre, iskoláról iskolára más és más alakban jelenik meg, nagyban függ attól, hogy a fenntartók (jellemzően: az önkormányzatok) milyen oktatáspolitikát folytatnak helyben. Lásd pl.: Zolnay, 2007; Erőss, 2008a.

²³ Havas, 2008, 121-138. oldal.

²⁴ Berényi, Berkovits és Erőss, 2008a, 15-26. oldal, 2008b, 161-186. oldal.

²⁵ Németh, 2006.

gyermeklétszámok csökkenése miatt néhol felesleg van óvodai kapacitásokból, épp ott nincs elég férőhely, ahol a legjobban kellene. Szűkösség esetén az óvodák felvételi politikája azokat a gyerekeket részesíti előnyben, akiknek mindkét szülője dolgozik, ami érthető, de a leghátrányosabb helyzetűek kimaradásához vezet.

Az iskolaköteles kor elérésekor az iskolaérettségi vizsgálatokkal megkezdődik a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek intézményes elkülönítése. Tény, hogy a hátrányos helyzetűek, különösen a halmozottan hátrányos helyzetűek és a romák felülreprezentáltak a Szakértői Bizottságok által sajátos nevelési igényűnek (SNI) nyilvánítottak között. Ennek legfőbb oka az oktatási rendszer egészének diszfunkcionális működésében keresendő. A legtöbb iskola pedagógiai programjában immár szerepel az integrált nevelés: elvileg minden további nélkül bekerülhetnének SNI-tanulók a „normál”, de akár a tagozatos osztályokba is. Hogy ez nem, vagy nem elégszer történik meg, azért az iskolák szabad válogatási joga felelős: azt vesznek fel, akit akarnak. „Problémás” gyereket pedig, ha csak létszámgondokkal nem küzdenek, általában nem akarnak²⁶.

A negyedik és a hatodik osztály után bejönnek az eleve az elkülönítésre épülő, hat- és nyolcosztályos gimnáziumok. Ennek a szelekciónak látszólag a tanulók eltérő teljesítményszintje az alapja, azonban ezekben az életkorokban ez gyakorlatilag a szülők státusza szerinti szelekciót jelent. A nyolcosztályos általános iskolákban maradók körében magas az évismétlések és a lemorzsolódás aránya. Ennek egyik intézményi formája a magántanulóvá nyilvánítás lehetőségével való visszaélés, amit az intézmények gyakran a „problémás” diákoktól való megszabadulás céljára használnak.

A közoktatás szelektivitása által felerősített induló hátrányokat később is nagyon nehéz leküzdeni. Magyarországnál csak Görögországban rosszabb a helyzet az Európai Unió tagállamai közül a 25 évesnél idősebb munkaképes korúak képzése terén. Nálunk csak 4% vesz részt valamilyen képzésben, azok is főleg a magasabb végzettségűek. Svédországban ez az arány 35% körül van.

2002 után több olyan program is indult, amely a szegregáció megállítását tűzte célul (pl. Országos Oktatási Integrációs Hálózat, Utolsó Padból Program stb.), ám e programok még nem hoztak a nemzetközi mérésekben is megmutatózó, markáns eredményeket, és nem is terjedtek ki minden területre (így pl. a „problémás”, gyakorta roma családokból származó gyerekek magántanulóvá nyilvánításának gyakorlatára). Ugyanakkor *az már most bebizonyosodott, hogy az integráció a hátrányos helyzetű tanulók eredményein javít, a többiekén pedig legalábbis nem ront*²⁷. Tehát az integráció nemcsak morális, hanem hatékonysági szempontból is kívánatos.

A közoktatás lassan mozduló rendszerét az oktatásirányítás csak egy hosszabb, legalább évtizedes időszakon keresztül következetesen képviselt stratégiával tudja

²⁶ Erőss, 2008b, 157-234. oldal.

²⁷ Kézdi és Surányi, 2008.

érdemben befolyásolni. A ciklusonként egymásnak ellentmondó fejlesztési stratégiák a részérdekek által mozgatott spontán folyamatoknak szolgálnak ki az oktatási rendszert, amivel hosszú távon mindenki rosszul jár. Ebből az következik, hogy a pártoknak meg kell egyezniük a stratégiai prioritások közös minimumában. A magunk részéről úgy véljük, hogy ennek a munkának a szakmai megalapozását a közelmúltban sikerrel elvégezte az Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal. A kerekasztal ugyan a Gyurcsány-kormány kezdeményezésére jött létre, de a tagjai nem pártok szakpolitikusi, hanem olyan, nagy szakmai hitellel rendelkező szakemberek voltak, akiknek a többségét a Parlament illetékes bizottságai, az Akadémia, a Gazdasági és Szociális Tanács, az iskolafenntartó egyházak, tudományos és szakmai szervezetek és vállalkozói kamarák delegálták. Ennek ellenére ambiciózus, azt javasolja, hogy folytassa a munkát egy nemzeti politikai kerekasztal a közoktatás fejlesztéséről, amely az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal által tavaly októberben nyilvánosságra hozott Zöld könyvet tekinteti szakmai kiindulópontjának²⁸.

Megoldási javaslatok:

Az LMP *négy stratégiai célt* tart a legfontosabbnak a hátrányos helyzetű és roma gyermekek oktatási esélyeinek javítása szempontjából.

1) Befektetés az oktatásba

Az Európai Unió tagországai a GDP-jük 4-7%-át költik oktatásra. Magyarország a maga 5-6% körüli ráfordításával ebből a szempontból a középmezőnyben van. Öt-tíz éves távlatban a nemzetközi összehasonlításban élenjáró oktatási eredményeket produkáló skandináv országokhoz akarunk felzárkózni a GDP-hez viszonyított oktatási ráfordításban, ami plusz 1%-1,5%-nyi ráfordítást jelent. Az oktatásba való mostani befektetés azonban a közeljövő gazdasági teljesítményében megtérül. A születések számából kalkulálható, de különböző közoktatási trendekkel korrigált előrejelzések alapján az iskoláskorú gyermekek száma folyamatosan csökken, 2007 és 2013 között 5%-kal²⁹. A hatályos konvergencia-programmal szemben az LMP ebben nem megtakarítási lehetőséget lát, hanem egy lehetőséget az oktatás színvonalának javítására, segítő-fejlesztő munkahelyek létrehozására. Mérhető fejlesztési célként a tanulói kompetenciákban a GDP-jük hasonló hányadát oktatásra költő országok élmezőnyéhez való felzárkózást javasoljuk kitűzni, továbbá az egyenlőtlenségek mértékének csökkentését az EU-tagállamokban mért érték átlagára.

A javasolt többletbefektetésből származó forrásokat az óvodai kapacitások bővítésére, a pedagóguspálya vonzerejének növelésére, a válságtérsegekben – és másutt –

²⁸ Fazekas, Köllő és Varga, 2008..

²⁹ Vö.: Lannert, 2008.

nagy arányban hátrányos helyzetűeket tanító pedagógusok teljesítményének elismerésére, a legnehezebb helyzetben lévő, így az ún. leghátrányosabb helyzetű kistérségekben működő iskolák finanszírozására, illetve az egyéni segítség-fejlesztés-mentorálás támogatására fordítanánk, beleértve a védőnői rendszer megerősítését, a korai fejlesztést³⁰ és az inkluzív pedagógia általánossá tételét 3-tól 16 éves korig.

2) A pedagóguspálya vonzerejének növelése, a legnehezebb helyzetű iskolák finanszírozása

Más országok sikeres oktatási reformjainak példája egyértelműen azt mutatja, hogy a tanári kar minősége és a tanári pálya presztízse a közoktatás minőségnek egyik legfontosabb paramétere. El kell érni, hogy a tanári pálya vonzó legyen a legtehetségesebb fiatalok számára is. A nemzetközi összehasonlításban legjobb teljesítményt nyújtó oktatási rendszerek példája azt mutatja, hogy ebben a legnagyobb szerepe annak van, hogy a tanári pálya elején elérhető jövedelem versenyképes legyen a más értelmiségi foglalkozásokban elérhető jövedelmekkel. Nálunk a pályakezdő pedagógusok relatív kereseti helyzete ma a régóta dolgozó tanárokéhoz képest is nagyon rossz. Ezért *az erőforrásokat a pályájuk elején levő tanárok relatív kereseti helyzetének tartós megjavítására kell koncentrálni*. Ezzel párhuzamosan a tanári szakokat olyan elitszakokká kell tenni, amelyek egyrészt válogathatnak a legjobb jelentkezők közül, másrészt a magas presztízs kivívására alkalmas tudást közvetítenek. Ma a tanárképző felsőoktatás számos intézményében tanítanak olyan oktatók, akik az egyetemi oktatókkal szemben más országokban támasztott követelményeknek nem felelnek meg. Ezért szükség van a tanári mesterszakok akkreditációjának felülvizsgálatára³¹.

Azt, hogy a tanári pályára érkező fiatalok szerephez jussanak a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatását szolgáló programokban (lásd e fejezet 4) pontját) azzal érnénk el, hogy *elengednénk azoknak a diákoknak a diákhitelét, akik egyfelől kiemelkedő tanulmányi teljesítményt nyújtanak, másfelől szerződésben vállalják, hogy minimum 3 évig a leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek valamelyik iskolájában tanítanak*. Amint azt az előző fejezet 6) pontjában jeleztük, külön ösztöndíj-programmal támogatnánk a roma fiatalok tanítóvá, tanárrá válását. A programban való részvétel feltételül az ő esetükben is 3 éves szerződéses kötelezettséget szabnánk meg.

A területi esélyegyenlőtlenség leküzdésére területi alapú pozitív diszkriminációt javasolunk a finanszírozásban. Ez csírájában, a leghátrányosabb helyzetű kistérségek támogatásában már megjelent. Ezt kell továbbfejleszteni. Itt nem csak segítő-fejlesztő-mentoráló álláshelyekre van szükség, a nevelési tanácsadók már létező hálózatát erősítve, de pedagógiai asszisztensekre, mediátor tanárookra, szociális munkásokra is. Ennek forrása az a

³⁰ Herczog, 2008.

³¹ Vö.: Kárpáti, 2008.

támogatás, amelyet – az egyházi fenntartású iskolák mintájára – minden hátrányos helyzetű kistérségen működő iskolára³² kiterjesztenénk, az országos átlag szintjére emelve az itt működő iskolák finanszírozását. Ugyanakkor minden ilyen támogatás előfeltétele az, hogy nem csak az iskolák közötti, de az iskolán *belüli* elkülönítés is szűnjön meg.

3) *Az alapkészségekre mindenkit megtanító iskola, teljesítménymérés*

A társadalmi kirekesztődés ma az alapkészségek, a szövegértés, számolás, probléma-felismerés, tanulni tudás, szociális jártasságok hiányával mutat szoros összefüggést. Ezért a tananyagokat és a tanítás módszereit meg kell újítani. El kell fogadtatni azt a pedagógiai szemléletet, amely az iskola feladatát a tananyag közvetítésén túl az alapkészségek fejlesztésében látja, amit bizonyos kritériumok eléréséig kivétel nélkül minden tanuló esetében folytatni kell. Ebben is sokat segíthet az inklúzió pedagógiai gyakorlatának elterjedése.

Ehhez az is szükséges, hogy a tanulók által elsajátított kompetenciákról a tanár, az iskola, a fenntartó, a szülő és maga a diák megbízható, szakszerűen felvett, a manipuláció ellen védett adatok alapján kapjon visszajelzést³³, és ki kell alakítani egy alkalmas ösztönzőrendszert is, ami valódi teljesítmények elérésére készítet.

A mérési-értékelési rendszer adja meg az oktatásfejlesztés irányainak helyességét igazoló vagy cáfoló visszajelzéseket is, és segít azonosítani az oktatási rendszerben jelen levő egyenlőtlenségek okait. Az Oktatási Kerekasztalhoz hasonlóan szükségesnek látjuk, hogy a rendszeres értékelés és visszacsatolás feladatát egy, a törvényességi felügyeletet is ellátó, a helyi vagy kistérségi oktatási terveket is vizsgáló felügyeleti és mentori rendszer lássa el.

Ennek egyúttal az etnikai diszkrimináció megelőzése, illetve felszámolása is feladata lesz, helyi szinten.

4) *Esélyt minden gyerekeknek*

Tűrhetetlennek tartjuk a szegény gyerekek iskolai kirekesztését, elkülönítését. Mindenekelőtt azt kell megelőzni, hogy egyes gyerekek már az iskolaköteles kor előtt behozhatatlanul lemaradjanak. Ehhez teljes körűvé kell tenni a védőnői hálózatot, elterjeszteni a korai fejlesztés intézményét (pl.: Biztos Kezdet program), bővíteni kell a bölcsődei kapacitást, ösztönözni kell a családi napközik elterjedését. Négy éves kortól mindenki, három éves kortól minden hátrányos helyzetű (nem csak halmozottan hátrányos helyzetű) gyermek számára elérhetővé kell tenni az óvodát. Ehhez férőhelyhiányos

³² 33 LHH kistérség van a 168-ból; itt mintegy 100 ezer 6-14 éves korú gyermek él.

³³ Lásd: Kertesi, 2008.

helyeken óvodákat (vagy bölcsőde-óvodákat) kell építeni, a meglévők kapacitását pedig bővíteni kell. A gyermekjóléti szolgáltatások és a korai jelzőrendszer fejlesztésével, az óvodáskorú gyerekek teljes körű nyilvántartásával, beszoktatási programok indításával be kell hozni a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekeket az óvodába. Az óvodai nevelés színvonalának emelése, a személyi, pedagógiai feltételek javítása befektetést igényel, elsősorban éppen ott, ahol sok a hátrányos helyzetű gyerek.

Az iskoláskort elérve fel kell lépni a különböző társadalmi háttérű diákok elkülönítésére irányuló törekvéssel szemben. Ennek érdekében a következő lépéseket javasoljuk:

Megszüntetnénk minden, az iskolai beiratkozásokat megelőző, a gyerekek kompetenciaszintjét vizsgáló iskolaérettségi vizsgálatot, az iskolaérettségre vonatkozó véleményezési lehetőséget, hogy ezek többé ne szolgálhasson a gyerekek közötti válogatás alapjául. Helyette egy minden első osztályost érintő, a beiskolázás és iskolakezdés után (az első négy hónapon belül) elvégzendő egyéni fejlesztési vizsgálatot tervezünk. Ennek eredménye határozná meg, hogy melyik tanuló jogosult egyéni fejlesztési támogatásra, amelynek fedezetét a költségvetés közvetlen bérjuttatás formájában biztosítaná a fejlesztést végzőknek. Ezzel egyúttal megszűnne a sajátos nevelési igényűvé, illetve beilleszkedési, tanulási és magatartászavarossá minősített gyerekek kategóriája, mindkét kategória szerepét az egyéni fejlesztési támogatás venné át. A súlyos értelmi fogyatékosokat (és egyes érzékszervi fogyatékoságokkal rendelkező tanulókat) kivéve egyetlen egyéni fejlesztési támogatásban részesülő tanuló sem járhat szegregált intézménybe vagy osztályba. Az általános iskolákban működő eltérő tantervű tagozatokat és eltérő tantervű (korábbi nevükön: kiegészítő) iskolákat felmenő rendszerben meg kell szüntetni.

Érvényt kell szerezni az általános iskolai felvételi tilalmának. *A nyolcadik osztály végéig teljesen meg kell tiltani a teljesítmény alapján történő szelekciót.* Elő kell írni, hogy az egy beiskolázási területen működő, állami finanszírozásban részesülő iskoláknak, tehát az alapítványi és egyházi fenntartásúaknak is, azonos arányban kell részt vállalniuk a hátrányos helyzetű diákok tanításából. Az intézményen belüli szegregáció ellen *elő kell írni, hogy az egy intézményen belüli párhuzamos osztályokban a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya nem térhet el egymástól.* Az előírások megszegését komoly finanszírozási szankciókkal is büntetni kell.

Minden gyereknek, akinek szüksége van rá, biztosítani kell a tényleges hozzáférést a fejlesztő-segítő szolgáltatásokhoz, a korrepetáláshoz, az egyéni fejlesztéshez is. Az ezzel foglalkozók (fejlesztő pedagógusok, iskolapszichológusok, gyógypedagógusok, pedagógiai asszisztensek, de maguk a pedagógusok is) ehhez minden támogatást meg kell, hogy kapjanak; szükség van mentorokra és mediátor tanárookra is. Cserébe ők felelnek azért, számon kérhető módon, hogy a lemaradók felzárkózzanak, a lemorzsolódás minimálisra csökkenjen, a magántanulóvá vált tanulók lehetőleg visszatérhessenek az

iskolapadba. Az ő munkájuktól várjuk azt is, hogy se a szülőkből, se a tanítókból, tanárokból ne legyen rossz érzés a „problémás” (beleértve a magatartási zavaros) gyerekek miatt, vagyis fokozatosan szűnjön meg a szülői vagy pedagógusi igény ezeknek a tanulóknak az elkülönítésére.

A nyolc- és hatosztályos gimnáziumok általi leföldözés ellen pénzügyi ellenőrzést vezetnénk be: nagyobb fejkvótát juttatnánk a negyedik, illetve a hatodik osztály után is a körzetes iskolába járó tanulók iskoláinak. Hosszabb távon a legalább nyolcéves egységes alapképzés egységesítésére törekszünk, amit még hosszabb távon a skandináv példák alapján kilenc- vagy tízévéssé fejlesztenénk.

A speciális szakiskolákat fokozatosan be kell olvasztani a normál szakképző intézményekbe.

Pontos adatfelvételre van szükség a középfokú beiskolázásról és – a szakképzésben különösen nagymértékű – lemorzsolódásról.³⁴ Az adatokat szabályozott formában nyilvánosságra kell hozni. Jutalmazni kell azokat az általános iskolákat, amelyek átlagon felüli számú halmozottan hátrányos helyzetű gyereket tanítanak, de a volt növendékeik átlagon felüli arányban érettségiznek le.

Egyéni segítségnyújtó szakszolgáltatásokkal kell az iskolában tartani a lemorzsolódás által veszélyeztetett tanulókat, a mégis lemorzsolódók számára pedig létre kell hozni az oktatási rendszer főáramába való visszatérést szolgáló „második esély” típusú iskolákat, a tanulmányok befejezését ösztönző ösztöndíjrendszerrel.

Ebből következik, hogy *minden iskolában biztosítani kell a fejlesztő- és gyógypedagógust, pszichológust, valamint szociális munkást.* A szociális munkás feladata (a mediátor tanárral közösen) az együttműködés a problémás gyerekek családjaival, illetve a tanácsadás a pedagógusok részére is.

A tanárképzésnek fel kell készítenie a pedagógusokat a különböző készségszinteken lévő tanulók integrált, inkluzív tanítására. Ennek érdekében válságövezetben vagy rossz helyzetben lévő iskolákat is be kell vonni a gyakorlóiskolai hálózatba, az itt végzett gyakorlatot a tanárképzés kötelező részévé kell tenni. Ezen kívül javasoljuk az interkulturális oktatással kapcsolatos továbbképzések bővítését.

A válságrégiókban állást vállaló tanárok számára kiemelt fizetést adnánk. Ennek érdekében a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben már most is létező bérpótlék összegét növelni kell, illetve a kompenzációs rendszert ki kell terjeszteni minden, hátrányos helyzetűeket nagy arányban oktató intézményre, pedagógusra.

³⁴ Liskó, 2008.

3. Garantált minimumjövedelem és erélyes fellépés az uzsora-bűnözéssel szemben

Összefoglalás:

Tekintettel arra, hogy a szakképzetlen munkaerő előtt nyitva álló munkahelyek száma messze alulmúlja a szakkézetleneknek létszámát, téves az közbeszédet meghatározó logika, miszerint a munkanélkülieket meg kell regulálni, mert „csak így lehet őket munkára bírni”. Igaz ugyan, hogy a segélyek – bármely más jóléti ellátáshoz hasonlóan – csökkenthetik a munkakínálatot, de ha nincs munkalehetőség és megromlott a munkavégző képesség, akkor a segély csökkentése önmagában senkit nem segít vissza a munkapiacra. Az LMP elutasítja a szegények megőrzését és a munkanélküliek hibáztatását. A szegénység és a munkanélküliség okai alapvetően strukturálisak. A tartós munkanélküliek ellátását biztosító segélyezés helyett egy olyan garantált minimumjövedelem rendszer bevezetését javasoljuk, ami minden rászoruló számára garantálja az emberhez méltó minimális életkörülmények megteremtésének lehetőségét, ugyanakkor ösztönzi munkavállalást. Az akut problémát jelentő uzsorakamat visszaszorítása érdekében ezen kívül szigorú rendőrségi fellépést javaslunk, valamint a közösségek önfenntartó és önsegítő képességeinek növelését.

Helyzetkép:

Az alacsonyan képzettek jelentős részének – első fejezetben tárgyalt – munkaerőpiacról való kirekesztettsége alapvető jelentőségű a magyarországi szegénység kialakulásában. A második fejezet témája, a magyarországi oktatási rendszer egyenlőtlenségeket újratermelő és növelő jellege pedig alapvető jelentőségű a szegénység generációk közötti átöröklődésében. *A szegénység jelentős visszaszorítása ezért hosszú távon elválaszthatatlan a foglalkoztatás bővítésétől, és az iskolai esélyegyenlőség biztosításától.* Rövidtávon azonban kiemelten fontos a hosszú távú munkanélküliek számára elérhető társadalmi jövedelmek szerepe is.

A magyarországi közéletben a szegénységről szóló diskurzust az utóbbi két évben két intézkedés, az Út a munkához program és a szociális kártya dominálta. Mindkét eszköz a segélyezés szigorítására irányul, és így tartósan a segélyezés került a közbeszéd középpontjába: úgy tűnhet, mintha a segélyezési rendszer „bőkezűsége” egyszerre lenne a legfőbb oka a munkanélküliségnek, az államháztartási hiánynak és a közpénzek rossz célra

való felhasználásának. A segélyezés szerepének túlhangsúlyozása eltereli a figyelmet a szegénység és a társadalmi kirekesztés strukturális okairól, és arról, hogy milyen reformokra lenne szükség a szegénység visszaszorítása érdekében. A két intézkedés körül kialakult diskurzusban az a nézet vált uralkodóvá, hogy a segélyezett állampolgárok maguk tehetnek a helyzetükért, mert nem akarnak dolgozni, és mert elisszák a segélyüket. Mindennek nem sok köze van a valósághoz.

Először is, *nem a segélyek kerülnek sokba a jóléti kiadásokban*. Rendszeres szociális segélyre 2008-ban 70 milliárd forintot költött a magyar állam, ami az összes szociális célú támogatások (nyugdíj nélkül) 3 százalékát, a GDP három ezrelékét sem érte el. Másodszor, *abból a szempontból sem tekinthetőek magasnak a segélyezés költségei, hogy a segély milyen "magas" életszínvonalat tesz lehetővé a szegény családok számára*. A családi segélyezés 2006-ban bevezetett rendszerében a támogatás a jogosultsági jövedelemhatárig egészítette ki a család jövedelmét: ez a jövedelemhatár egy fős háztartás esetében a létminimum³⁵ 39 százaléka, két szülő, három gyermekes háztartás esetében a létminimum fele volt. A jelenlegi rendszerben erre már csak az 55 év felettek, az egészségkárosodottak és, az iskolás gyereket ellátók jogosultak (a korábban segélyezettnek negyede), mindenki más rendelkezésre állási támogatást kap, amely most 28 500 forint, tehát kicsivel kevesebb, mint a nettó minimálbér (58 ezer forint) fele – amit családonként csak egy felnőtt kaphat. *A segély összege nem lehet magasabb mint a nettó minimálbér*.

A jelenlegi kormány válasza a hosszú távú munkanélküliségre (és a munkanélküli szegényekkel szembeni előítéletekre³⁶) az Út a munkához program. A program a segélyezettnek háromnegyedét kizárja a rendszeres szociális segélyből, akik így csak a kisebb összegű rendelkezésre állási támogatásra lesznek jogosultak, és ebből is kizárhatóak, amennyiben nem vállalják el a nekik fölajánlott közmunkát. Ez a feltétel azonban nem újdonság: a segély (akkor még jövedelempótló támogatás) megvonására már 1994 óta lehetőség volt abban az esetben, ha valaki nem fogadta el a neki fölajánlott közmunkát. Ami új, az nem a munkakényszer, hanem a közmunkára szánt költségvetési források jelentős kibővítése, egy olyan (a 2000-ben bevezetett szigorítások óta hatályos) törvényi keretben, amely jelentős mértékben megnövelte az önkormányzat mérlegelési jogkörét, és ezáltal a segélyért folyamodók kiszolgáltatottságát.

A helyi önkormányzatokhoz delegált újraelosztás egyik legfontosabb következménye korábban is a legszegényebbek intézményes elkülönítése és a tényleges piaci versenytől való távol tartása volt: a legszegényebbek végzik el a legrosszabb munkákat, ami a helyi adottságoktól függően vagy közmunka, vagy mindenféle munkajogi védelmet és társadalombiztosítási jogosultságot nélkülöző alkalmi munka az informális gazdaságban³⁷. A vonatkozó kutatások egybehangzó megállapításai szerint *a helyi*

³⁵ KSH, 2008a.

³⁶ Ferge, 2008; Krémer, 2008; Szalai, 2009.

³⁷ Szalai, 2004, 2005.

*önkormányzatok által szervezett közmunka alkalmatlan a probléma érdemi kezelésére: nem nyújt védelmet a mélyszegénység ellen, és nem ad érdemi segítséget az elsődleges munkaerőpiacra való bekerüléshez*³⁸. Ebben az Út a munkához program sem jelent újdonságot. Avval azonban, hogy tovább erősíti a segélyezettek munkavállalási hajlandóságával kapcsolatos előítéleteket, és hogy sokak szemében valóban egy érdemi állami foglalkoztatási program látszatát nyújtja, tovább ronthatja a legszegényebbek esélyét az elsődleges munkaerőpiacra való visszajutásra.

A szociális kártya az Út a munkához program párja abban az értelemben, hogy a „nem akarnak dolgozni” előítélet párjára, arra a megbélyegző vélekedésre kíván választ adni, hogy a segélyezett szegények „elisszák a segílyt ahelyett, hogy a gyerekeikre költenék”. Ez a valóban elfogadhatatlan helyzet azonban a hozzáférhető adatok alapján csak a segélyezettek töredékére lehet igaz. A rendszeres szociális segélyben vagy jövedelempótló támogatásban részesülő férfiak nagyjából kétharmada, a nőknek pedig több mint fele olyan háztartásban él, ahol nincs tanköteles korú vagy annál kisebb gyerek. A segélyezettek többsége tehát eleve nem tudja elinni a segílyt a gyermekei elől – egyszerűen azért, mert nincs gyereke. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat 2007-ben készült felmérése szerint a szociális segélyben részesülők mindösszesen 5 százaléka küzd súlyos alkohol-problémával³⁹. A Hungarostudy 2002-es felmérése szerint pedig a munkanélküli ellátást (járadékot vagy segílyt) kapók legfeljebb 6 százaléka lehet az iszákos szülő, a többieknek vagy nincs alkohol-problémájuk (88 százalék), vagy isznak ugyan, de nincs gyerekük (6 százalék)⁴⁰. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a probléma nem létezik. Azonban a mélyszegénységben élő gyermekek jólétét a transzferjövedelmek felhasználásának bármilyen korlátozásánál sokkal hatékonyabban növelné a *korai fejlesztő szolgáltatások elterjesztése, a bölcsőde- és óvoda-hálózat fejlesztése, a családsegítő szolgálatok rendszerének bővítése, az iskolai étkeztetés színvonalának javítása, ingyenességének kiterjesztése, és szükség esetén a gyermekétkeztetés biztosítása az iskolaszünet idejére is.*

Mindez nem jelenti azt, hogy a segélyezés jelenlegi rendszere ne szorulna jelentős átalakításra. *A segélyezéssel azonban nem az a fő baj, hogy túl sokat ad, hanem inkább az, hogy keveset és túl keveseknek: sok rászorulóhoz nem jut el, és összege keveseket emel ki a mélyszegénységből. Segélyt csak az kaphat, aki nem dolgozik, ami eleve kizárja a jövedelmi határ alapján rászorulókat negyedét*⁴¹. De becslések szerint a *jogosultaknak is csak alig több*

³⁸ Firle és Szabó, 2007; Fleck és Messing, 2009; Kertesi és Kézdi, 2005; Tajti, 2009; illetve az *Esély* c. folyóirat különszámát (2010/1) az Út a munkához program hatásvizsgálatáról. Ld. még: Mihályi, 2008.

³⁹ Ráczné, 2007.

⁴⁰ Scharle, 2009 számításai a Hungarostudy 2002 évi adatai alapján (Kopp *et al.*, 2006, 2009.) Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban, Semmelweis Kiadó, 2009)

⁴¹ Firle és Szabó, 2007, 29. oldal.

*mint fele kapja meg az ellátást*⁴², a többiek nem tudnak róla, alaptalanul utasítják el kérelmüket, vagy a segély megbélyegző jellege miatt nem is igénylik azt.

Eközben egyfajta „új feudalizmus” látszik kialakulni a válságtérségek falvaiban. Egy igen szűk réteg a rendelkezésére álló tőkét uzorakamatra adja kölcsön, illetve a teljes érték töredékéért úgymond megvásárolja a jövőbeni szociális ellátásokat. Új „vállalkozók” tűnnek fel, olykor az ismerősök közül, akiknek a hirtelen pénzsűkébe került családok magas kölcsönre vesznek föl pénzt, és így akár 20-30 ezer forintért is elveszthetik az egész éves családi pótlékot vagy segélyt⁴³. A parlament 2008 decemberében fogadott el a büntető és a polgári törvénykönyvet is módosító jogszabályt, így a korábbinál is egyértelmű, hogy az uzorakamatra adott kölcsön törvénysértő. Ennek ellenére becslések szerint *ma Magyarországon legalább kétszázézer honfitársunknak van uzoratarozása*⁴⁴. Különösen aggasztó, hogy az érintettek száma vélhetően növekedett az utóbbi években⁴⁵. Az uzora terjedése azt jelzi, hogy *a társadalom lelegelettebb, leghátrányosabb és legkiszolgáltatottabb csoportjai számára a szociális védőháló nem létezik, illetve nem nyújt tényleges védelmet*⁴⁶. Terjedését segíti a mélyszegénységben élő családok társadalmi-fizikai elszigetelődése, illetve a közösségi szolidaritás felmorzsolódása. A mély szegénységben élőknek ez a végletes kizsákmányolása rendszeresen társul fenyegetéssel, kényszerítéssel, esetenként fizikai erőszakkal. Az uzoracsapda a család ingóságainak, esetleg lakhatásnak az elvesztésével is járhat,⁴⁷ és előfordul a törlesztés érdekében történő prostitúcióra kényszerítés is.⁴⁸ Noha a jelenségről „mindenki tud” – mind a „kamatos pénz” gyakorlata, mind a „kamatos” kiléte nyílt titok az érintett településeken vagy településrészekén⁴⁹ –, a helyi bűnüldözés többnyire mégis teljesen alkalmatlan a probléma kezelésére. Az uzora ellen való fellépést egyszerre nehezíti az áldozatok szélsőségesen gyenge érdekérvényesítő képessége és megfélemlítése, valamint helyi társadalom egyes tagjainak (például a helyi boltos, kocsmáros, helyi önkormányzati vagy kisebbségi önkormányzati képviselő) érdekeltsége a gyakorlat fenntartásában.

Megoldási javaslatok:

1) Garantált minimumjövedelem

A jelenlegi rendszeres szociális segélyt és rendelkezésre álló támogatást egy minden rászoruló számára jogosultságot biztosító garantált minimum jövedelem (GMJ) rendszeré

⁴² i.m. Az Út a munkához program javíthatta a felvételi arányt (Csoba, 2010).

⁴³ Szociális Szakmai Szövetség, 2003, 30-31. oldal

⁴⁴ Bass, Darvas, Farkas és Ferge, 2008.

⁴⁵ i.m.

⁴⁶ Béres és Lukács, 2008, 71. oldal.

⁴⁷ Béres és Lukács, 2008, 85. oldal.

⁴⁸ Ld. például Szociális Szakmai Szövetség, 2003, 32. oldal.

⁴⁹ Ld. például Kozma *et al.*, 2009.

*alakítanánk át*⁵⁰. A GMJ-re minden olyan háztartás jogosult lenne, ahol az egy főre (pontosabban: fogyasztási egységre) jutó jövedelem kevesebb mint a törvényben meghatározott minimumszint, és a GMJ erre a minimumszintre egészítené ki a háztartás jövedelmét. Ez tehát azt is jelenti, hogy – a jelenlegi rendszerrel szemben – a jogosultság kiterjedne azokra is, akiknek van munkajövedelmük, de a család jövedelme alapján jogosultak lennének. *A GMJ szintjét első lépésként úgy állapítanánk meg, hogy az legalább az alsó jövedelmi tized felső határáig egészítse ki a családok egy főre jutó jövedelmét, azaz mindenkinek legyen legalább annyi jövedelme, mint az éppen a mélyszegénység határa felett élő családoknak.*

A munkanélküliséghez kötődő társadalmi jövedelmeknek gyakran van egy, a munkavállalást ellenőztő hatása, a már említett *munkanélküliségi csapda*. Ez abból adódik, hogy a segély csak a munkanélküliség idején jár, így a munkába álláskor a jövedelem nem a nettó bér mértékével nő meg, hanem csak a bér és a segély különbségével. Vagyis olyan, mintha a munkába álló a béréből 50, vagy akár 80-100%-os adót fizetne (ekkor a effektív marginális adókulcs), attól függően, hogy mennyi a munkába álláskor elvesztett segély. A munkanélküliségi csapda párja a *segélyezési csapda*, ami az előbbi munkavállalást ellenőztő hatást jelenti általában a rászorultság-elvű társadalmi jövedelmek esetében. Egy friss OECD tanulmány szerint a vizsgált 26 ország közül a magyarországi segélyezési rendszerben volt a legmagasabb az effektív marginális adókulcs, és így a legmélyebb a segélyezési csapda⁵¹. A csapdát tovább mélyíti, hogy a segélyezettek gyakran csak bizonytalan idejű, átmeneti munkákra számíthatnak, és ha lejár a szerződésük, megint igényelniük kell a segélyt és kivárni, amíg döntenek róla.

Ezt az ellenőztőzést *négy eszközzel javasoljuk csökkenteni*: egyrészt a jogosultság dolgozó szegényekre való kiterjesztésével; másrészt avval, hogy *a munkajövedelem egy része a jogosultság elbírálásakor nem számítana be a háztartás jövedelmébe*, és a be nem számított jövedelem mértéke nagyobb lenne közvetlenül a munkába állást követően (ennek pontos mértékét szakmai és társadalmi egyeztetés, szimulációk és esetleg kistérségi kísérletek után lenne érdemes pontosan meghatározni). Harmadrészt a munkanélküliségi csapdát csökkentené a jelentősen megemelt lakásfenntartási támogatás is, amely szintén hozzáférhető lenne a dolgozó szegények számára. Végül, amennyiben a munkát keresők érdemi segítséget kapnak a munkába álláshoz, akkor van értelme szorosabb együttműködést elvárni a munkaügyi kirendeltségekkel és az együttműködési feltételeket következetesen betartatni. A feltételek megszegéséhez kapcsolódó szankciókat viszont enyhíteni kell.

⁵⁰ A segélyezés ilyen irányú átalakítását javasolja a „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (Gyerekesélyek Magyarországon, 2009), valamint Szalai Júlia, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalom- és szociálpolitikai Kutatóműhelyének vezetője is (Szalai, 2009).

⁵¹ OECD, 2010.

A garantált minimumjövedelem rendszerének bevezetésén túlmenően az odaítélési szabályok és az eljárásrend pontosításával, az egységes eljárást támogató útmutatókkal és az önkormányzati gyakorlat ellenőrzésével *visszaszorítanánk az átmeneti segélyezés rendszerében az önkormányzatok eltérő jogalkalmazási gyakorlatából adódó egyenlenségeket.*

*Bővítenénk és fejlesztenénk a rászorulóknak számára hozzáférhető szociális szolgáltatásokat, különös tekintettel a leszakadó térségekre és a kistelepülésekre. Az alapellátás részévé tennénk olyan szolgáltatásokat is, amelyek jelenleg csak a nagyvárosok lakói számára elérhetőek (például *adósságkezelési szolgáltatás*). Ennek érdekében az uniós és hazai fejlesztési források átcsoportosításával és célzott pályázati ablak nyitásával is támogatnánk a leszakadó térségek falvaiban elérhető közszolgáltatások fejlesztését, továbbá a szegényebbeknek jutó központi támogatás növelésével csökkentenénk az önkormányzatok forrásai közti nagy eltéréseket⁵².*

Bevezetnénk az egyablakos ügyintézt, amely lehetővé tenné, hogy minden társadalmi jövedelmet egy helyen, egy ügyintézőn keresztül lehessen igényelni. Ez az intézkedés jelentősen növelné annak az esélyét, hogy az állampolgár minden olyan ellátást megkapjon, amire jogosult, és csökkentené az önkormányzati önkény lehetőségét is. Az adminisztrációt kistérségi szinten kellene kezelni, a nehezen elérhető térségekben mobilirodák tartanának félfogadást a falvakban meghatározott időpontokban. Az egyablakos rendszer pozitív externáliákat is teremtene: biztosított és nem biztosított alapú támogatások egy helyen történő igénylése például vélhetően csökkentené a különböző típusú ellátásokban részesülő csoportok közötti társadalmi távolságot.

A szociálpolitikai intézményrendszernek az is kulcsfontosságú feladata, hogy a munkaképes állampolgárokat segítse, illetve ösztönözze a munkaerőpiacra való visszatérésben. *A munkavégző képesség javítása* nélkül nem várható, hogy azok, akik több éve nem jutnak munkához, képesek legyenek visszatérni a munkaerőpiacra. A munkanélküliek körében készségfejlesztésre és a motiváció, az önbizalom helyreállítására egyaránt szükség van. Ezeket pusztán anyagi ösztönzőkkel nem lehet kiváltani. Magyarországon azonban a személyre szabott szociális és aktív munkaerőpiaci szolgáltatások területén a választékot, a minőséget, és a szolgáltatói kapacitásokat tekintve is jelentősek a hiányok. A munkahelyteremtő vagy bértámogatások többsége támogatás nélkül is létrejövő állásokat finanszíroz, a közfoglalkoztatási programok többnyire nem a piaci állásba kerülést, hanem csak a segélyek és az alkalmi munkák közti körforgást segítik. Kiemelkedően fontos ennek a helyzetnek a megváltoztatása, és *a munkanélkülieknek szóló aktív munkaerő-piaci programok, szociális szolgáltatások és képzések bővítése, fejlesztése és jobb célzása.*

⁵² Az önkormányzatok új finanszírozási rendszerére vonatkozó javaslatunk választási programunk II/C/1. fejezetében olvasható.

A garantált minimumjövedelemhez kapcsolódó aktív munkaerő-piaci eszközök hatékony működtetése *jól kidolgozott eljárásokat, illetve felkészült és kellő létszámú munkaügyi apparátust igényel.* A hatékony működésnek feltétele, hogy az ügyintézők képesek legyenek felmérni, hogy melyik ügyfél milyen segítségre szorul. Ennek érdekében javasoljuk a kirendeltségi ügyintézők kiképezését a finomabb szükségletfelmérésre, illetve az egyéb szolgáltatókkal (pl. családsegítő, körzeti orvos, önkormányzat, non-profit szolgáltató) való együttműködés ösztönzését (az eljárási szabályok javításával és anyagi ösztönzőkkel). A rövidtávú kapacitáshiányt a non-profit szektor bevonásával lehet enyhíteni, olyan szolgáltatás-vásárlás jellegű, szerződéses finanszírozási konstrukcióban, ami biztosítja az ellátások jó minőségét és eredményességét. Erre a feladatra uniós források is rendelkezésre állnak, így nem újabb pénzekre, hanem jobb szabályozásra, valamint az eredményesség folyamatos ösztönzésére és ellenőrzésére van szükség.

*A szociális szolgáltatások fejlesztése mind a munkakínálat, mind a munkakereslet szempontjából fontos, amennyiben a közfoglalkoztatás értelmessé tételének egyik terepe éppen a szociális szolgáltatások bővítése lehetne: házi szociális gondozás, falugondnoki rendszer, iskolai, óvodai szolgáltatások lehetnének azok a területek, amelyek nem igényelnek különösebb képzettséget, ugyanakkor általuk a foglalkoztatási lehetőségek bővíthetők lennének⁵³. Az önkormányzatok által szervezett *alacsony hatékonyságú közmunka-programokra költött források egy részét érdemes lenne átcsoportosítani* a non-profit szervezetek és önkormányzatok által nyújtott helyi szociális szolgáltatások bővítésére, illetve fejlesztésére. Javasoljuk a *munkakipróbálás* kiemelt támogatását is, az aktív eszközökhöz kapcsolódó speciális mentori szolgáltatás bővítésével.*

2) Erélyes fellépés az uzsorahitelezéssel szemben

Az uzsora elsődleges kiváltó oka a szélsőséges szegénység, ezért *az uzsora visszaszorítása döntően a legszélsőségesebb szegénység visszaszorításának sikerétől függ.* Ez utóbbinak elengedhetetlen feltétele a társadalmi jövedelem minimális szintjének növelése, amit az előző pontban foglaltunk össze. Az uzsora-csapdába való bekerülést, az általános jövedelemhiányon túl, leggyakrabban egy sürgető eseti pénzhiány (pl. betegség, családi tragédia) váltja ki⁵⁴, amelyet elvben az önkormányzati hatáskörű átmeneti segélyezés rendszere hivatott kezelni. Azonban az uzsora terjedése azt mutatja, hogy az átmeneti segélyezés a legszegényebbek számára nem nyújt megfelelő védelmet. Ez részben a krízishelyzetek kezelésére szánt források elégtelenségével, részben az ügyintézés lassúságával, részben a helyi önkormányzat túlzottan tág mérlegelési jogkörével áll összefüggésben. Ezért, amint azt szintén jeleztük, *egységesíteni kell az átmeneti segélyek kiutalásának rendjét,* valamint a kiosztható segély mértékét, továbbá csökkenteni kell az

⁵³ Kertesi, 2005.

⁵⁴ Béres és Lukács, 2008.

önkormányzatok forrásai közti nagy eltéréseket a szegényebbeknek jutó központi támogatás növelésével. Ezen túlmenően az *adósságkezelési szolgálat bevonása a szociális alapellátásba*, illetve működésének javítása is fontos eleme lehetne az uzsorakölcsönök visszaszorítására irányuló stratégiának. (Lásd az V./e) pontot.)

Az illegális uzsorakamat terjedésének megakadályozásához azonban rendőrségi eszközökre is szükség van. A szigorú és hatékony fellépésben nem támaszkodhatunk kizárólag a helyi bűnüldöző szervekre. A probléma súlya, elterjedtsége és a bizonyítás nehézsége egyaránt központi rendőrségi fellépést tesz szükségessé. Ezért *létre kell hozni egy központi, helyi érdekektől független rendőrségi csoportot, amelynek az uzsorához kapcsolódó bűncselekmények felderítése és üldözése a kizárólagos feladata*. A „kamatosok” elleni fellépés eredményeit folyamatosan közvetíteni kell a közvélemény felé az általános prevenció érdekében.

Az uzsora terjedését nem csak a szélsőséges szegénység, hanem az evvel gyakran együtt járó közösségi dezintegrációs folyamatok is magyarázzák. A rokonságon, illetve a lakóközösségen belüli összefogás képes megakadályozni az uzsora mint intézmény megtelepedését egy mégoly szegény településen is. Ezért, a Kiút programhoz⁵⁵ hasonlóan, a kormánynak ösztönöznie és támogatnia kellene egy olyan, civilek által működtetett országos közösségfejlesztő program létrejöttét, amelynek egyik alappillére a *szegények önszegélyező képességének fejlesztése*⁵⁶.

⁵⁵ Erről bővebben lásd <http://www.kiutprogram.hu>

⁵⁶ Erre példa a sajkókazai Segítőkéz Asszonygyülekezet (ld. www.dzsajbhim.hu/asszonygyulekezet-sajokazan/).

4. Feszültségoldás

Összefoglalás:

Hazánkban egyértelműen megszorodtak a roma és nem roma lakosság közötti konfliktusok. Ebben a folyamatban kulcsszerepet a szociális feszültségek növekedése, illetve az ország szegényeit etnikai alapon szembeállító szélsőjobbaldali politika térnyerése játszott. Az együttélés válságában azonban a rendőrség is felelősséget visel, annyiban, hogy tevékenysége eddig sem a cigányság sem a többség biztonságérzetét nem volt képes megerősíteni. Az LMP álláspontja szerint a mostani helyzetben azonnali feszültségoldó intézkedésekre van szükség azokon a településeken, ahol komoly etnikai konfliktus alakult ki, vagy a kialakulása küszöbön áll. Mi egy, az ország különböző pontjain bevethető, állami felügyelet alatt álló, de a helyi önkormányzattal együttműködő mediációs „béketest” létrehozását javasoljuk. A feszültségek megelőzéséhez a rendfenntartó szervek és a cigány közösségek közötti bizalom megerősítésére van szükség. A jogállamnak vissza kell térnie a telepekre és szegénynegyedekbe, ezek igazgatását nem engedheti át az itt élőket kiszolgáltatott helyzetben tartó családoknak. Erre mi a szociális szolgáltatókkal is együttműködő „közösségi rendőrség” megvalósítását tartjuk a legjobb megoldásnak.

Helyzetkép:

Az utóbbi időben hazánkban egyértelműen *megszaporodtak a többnyire helyi etnikai konfliktusok*. Az országos médiát is bejárt olaszliszakai, kiskunlacházi, sajóbábonyi ügyek csupán a jéghegy csúcsát képezik. Főleg Észak- és Kelet-Magyarországon számos településen pattant ki alacsony intenzitású konfliktus egyes roma származású emberek vélt vagy valós cselekedeteivel összefüggésben. Lopás, rablás, garázdaság, verekedés, a közjavak helytelen felhasználása, illetve az együttélési normák megszegése. Noha az áldozatok által említett okok minden esetben egyediek, ezeket a konfliktusokat összeköti a többségi társadalomnak az az egyre erősödő és egységesebb érzülete, miszerint cigány származású honfitársaik számottevő része a többségiek kárára kívánja megélhetését biztosítani, illetve életét berendezni. Ezzel párhuzamosan a gazdasági és társadalmi kirekesztettségben élő roma közösségeken belül a reményvesztettség érzületének mélyülésén túl megerősödött a többséggel szembeni ellenségesség és düh, ami – szerencsére – egyelőre csak sporadikusan nyilvánult meg.

Noha az etnikai konfliktusok szaporodása mögötti okok rendkívül bonyolult hálózatot alkotnak, az *egyértelműen párhuzamba állítható a szociális feszültségek növekedésével és a gazdasági válság kipattanásával*. A segélyezési rendszer szigorítása (lásd a III. fejezetet), a közszolgáltatások fokozatos leépítése, illetve a munkahelyek számának csökkenése olyan versenyhelyzetet, illetve feszültséget teremt a társadalom alján, amely további etnicizálódással fenyeget. Nemzetközi példák sorozata mutatja, hogy a többség jövedelmi helyzetének romlása nagyon gyakran jár együtt a kisebbségek iránti indulat növekedésével, illetve nyílttá válásával. Különösen akkor van ez így, ha az állampolgárok úgy érzik, hogy nem számíthatnak a közösség segítségére, támaszára. Magyarországon ma pontosan ez a helyzet. Az ország több pontján érzik emberek fenyegetve magukat azoktól, akik törvényen kívüli túlélési technikákat vagy felemelkedési utakat választanak. Noha ez a törésvonal nem etnikai, hanem szociális alapú, vagyis nem a cigányság és a többség, hanem a bűnelkövetők és a tőlük szenvedők között húzódik, ma sokan „cigánybűnözőket” látnak minden bűncselekmény mögött. A helyzeten az is egyértelműen ront, hogy a többségiek nagy része meg van győződve arról, hogy a romákat a 2002 óta hivatalban lévő kormányok pozitívan diszkriminációban részesítette, de ők ezzel a lehetőséggel nem tudtak (vagy akartak) élni. Végül nem lehet figyelmen kívül hagyni a társadalomba integrálódott és a társadalom peremén élő csoportok életvitelében, értékrendjében megnyilvánuló kulturális jellegű különbségeket sem, amelyek a szociális ellentétekre rárakódnak, tovább súlyosbítva azokat.

Az etnikai konfliktusok számának és intenzitásának gyarapodásában *egyértelműen szerepet játszott a Magyar Gárda megjelenése, és a Jobbik térnyerése* a társadalmi nyilvánosság fórumain. A szélsőjobboldal markáns fellépése új keretbe helyezte a többség és a roma közösségek közti konfliktusokat és a róluk szóló közbeszédet. A cigányság kollektív megbélyegzése, illetve az önbíráskodás eszközének népszerűsítése azon a túl, hogy demokratikus alapelveket sért, növeli a feszültséget, és nagyban megnehezíti a konfliktushelyzetek megoldását.

Külön lapon kell említeni *a romák elleni 2009-es gyilkosságsorozatot, ami a rendszerváltás utáni magyar történelem egyik legsötétebb fejezete*. Az egyértelműen etnikai motivációjú támadássorozat, amelyben több ártatlan férfi, nő és gyermek veszítette életét, rettegésbe taszította Észak-Magyarország roma közösségeit. A szomorú események megmutatták a politikai közösséget elválasztó etnikai törésvonal mélységét, ugyanis a többségi társadalom részéről elmaradt a szolidaritás és együttérzés egyértelmű kifejezése.

A rendőrség tevékenysége eddig sem a cigányság sem a többség biztonságérzetét nem volt képes megerősíteni. A konfliktuskerülő ügykezelést a többség részrehajlásnak vagy megfélemlítettségnek tudja be, a romák viszont gyakran tapasztalnak faji-etnikai alapú előítéletes bánásmódot.⁵⁷ A romák és a rendőrség hagyományosan sem zavartalan viszonyára rányomta bélyegét az, hogy egyes rendőri nyilatkozatok általánosítva, etnikai

⁵⁷ Kádár, Körner, Moldova és Tót, 2008.

színben tüntetik fel a helyi bűnözést (lásd Pásztor Albert miskolci rendőrkapitány országos port kavart nyilatkozatát). Tovább rontott a helyzeten, hogy a romák elleni gyilkosság-sorozat tettesei utáni nyomozásban súlyos szakmai hibákat követett el a rendőrség egyes helyszíneken. 2009 végén több, rendőrök által a romák sérelmére elkövetett bántalmazás gyanújáról is beszámolt az országos média, Sajóbáonyban pedig a rendőrségnek nem sikerült megakadályozni a Magyar Gárda provokációját.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája [melléklet a 115/2003. (X.28.) OGY határozathoz] szerint a kriminalitás területileg eltérő kihívásaira csak helyi közügyként megfogalmazott bűnmegelőzési stratégiával és taktikával lehet hatékonyan reagálni. A helyi bűnmegelőzési programok sikerességét jelentősen hátráltatta az, hogy nem voltak egyértelműek a helyi közösség biztonságával kapcsolatos önkormányzati feladatok – különösen az önkormányzat és a rendőrség kapcsolata –, de elmaradt a kezdeményezések költségvetési finanszírozása is. Pedig a visegrádi országokban a rendszerváltás óta sikeresen működnek az önkormányzati rendőrségek, a központi közbiztonság-védelmi szervezet mellett. Az ezredfordulót követően Romániában például átfogó programot fogadtak el⁵⁸, amelynek keretében ugyancsak helyi rendőri szervezetet hoztak létre, egyidejűleg végrehajtva olyan változtatásokat (demilitarizálás), amelyek a közösségi rendőrség modelljének a megvalósulását szolgálják.

Mindezek mellett a közbeszédben teret nyert a rendpárti büntetőjog támogatása, amire a jogalkotás is szigorúbb büntetőjogi normák megalkotásával reagált (lásd új büntető törvényi tényállások, büntetési tételek jelentős emelkedése). Pedig a bűnügyi helyzetről szóló statisztikák semmilyen mértékben nem támasztják alá a közállapotok drasztikus romlásáról szóló híreket. A regisztrált bűncselekmények száma csökken,⁵⁹ a vagyon elleni bűncselekmények aránya a rendszerváltás idején mért 80%-ról 60% közelébe esett vissza. A kisebb súlyú, vagyoni érdekeket sértő cselekmények számáról nincsenek adataink, nagyobb súlyú ismertté vált cselekménye száma azonban lényegesen csökkent 2000 és 2009 között: a lakásbetörések száma kb. 27 000-ről kb. 20 000-re, a személygépkocsi-lopások száma kb. 18 000-ről kb. 5 000-re esett vissza, az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények (rablás) száma lényegében változatlan (3 500 körül alakul). A befejezett szándékos emberölések száma az utóbbi tíz évben közel felére csökkent (250-ről 138-ra), az erőszakos és garázda jellegű cselekmények száma pedig változatlan. Mindezen számok tükrében drasztikusan romló közbiztonsági helyzetről beszélni, és ilyen tévesen vélelmezett helyzetre reagálni hiba. Az ország egyes területein a szubjektív biztonságérzet romlására – melynek elsődleges oka a kisebb súlyú vagyon elleni szabálysértések felderítetlensége és szankció nélkül maradása⁶⁰ - a helyes reakció az adott bűncselekmény-kategória visszaszorítására alkalmas szociálpolitikai, (lásd a III. fejezetben

⁵⁸ Lásd: Pavel, 2002.

⁵⁹ 2009-ben közel hatvanezerrel volt kisebb az ismertté vált bűncselekmények száma a 2000-es évhez képest. Lásd: Igazságügyi és Rendészeti Múzeum, 2010.

⁶⁰ Ebben a körben a felderítési mutatók jóval a teljes felderítési mutató (49%) alatt maradnak (im.).

szereplő javaslatokat) illetve szervezeti-jogi változtatások megtétele, nem a rendparti közvélemény igényeinek kiszolgálása.

A múlt század 70-es éveitől egyre erőteljesebben jelentkezik – az amerikai csökkenő bűnözési mutatói alapján egyértelműen sikeresnek mondható – közösségi rendőrség biztonságvédelmi filozófiája⁶¹. Ez lényegében nem más, mint *a szűk szakmai szempontoknak a társadalmi kapcsolatok és a közösségi elfogadottság követelményei alá rendelése*, ami értelemszerűen mindenekelőtt helyi szinten bontakoztatható ki. Újabban az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség működési modellje került előtérbe, ami nem a közösségi rendőrség helyébe lépett, hanem azt egészítette ki újabb lehetőségekkel és módszerekkel. Az adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség tevékenységének – idáig alapvetően pozitív – tapasztalatai számunkra különösen azért fontosak, mert egyebek mellett arra adnak választ, hogyan lehet egy decentralizált rendszerben (információs hálózatok útján) a nemzeti érdekeket érvényesíteni a közbiztonság-védelem helyi meghatározottságának fenntartása mellett. További, a helyi társadalomhoz való kötődést hangsúlyozó irányzat a megnyugtató rendőrség brit ideáltípusa, amely a szubjektív biztonság megteremtésének és fenntartásának szükségességét emeli ki. Ez is nyilvánvalóan a települések és kisebb közösségek sajátosságaihoz, problémáihoz való igazodást követeli meg.

Mi ezekből elsősorban a közösségi rendőrség bevezetését tartjuk alkalmasnak a roma és nem-roma közösségek biztonságának javítása érdekében.

A roma és nem-roma közösségek közötti feszültségek oldása érdekében pedig egy állami felügyelet alatt álló, de a helyi önkormányzattal együttműködő mediációs „béketest” bevetésére teszünk javaslatot.

Megoldási javaslatok:

1) Közösségi rendőrség létrehozása

A közösségi rendőrség koncepciója átfogó szemléletváltást és az abból fakadó intézményi-szervezeti-jogi következmények levonását jelenti az állami rendészeti feladatainak ellátása terén. Az új filozófia kiindulási pontja a valóságos, tehát nem csupán formális közösségi felhatalmazás, a helyi társadalom támogatásának megszerzése, a rendőrség által szolgáltatott közösségen belüli valódi legitimáció. Ennek eléréséhez *a jog továbbra is szükséges, de nem elégséges feltétel a rendőri tevékenység megalapozásához*. A megalapozáson itt nem csak a tevékenység szakmai minőségét kell érteni, hanem azt is, hogy a rendőrség által szolgáltatott helyi közösségek értik és elfogadják a rendőrség prioritásait és reakcióit. Különösen fontos ez a konfliktusos helyi közösségekben, ahol az etnikai

⁶¹ Lásd Greene és Mastrofski, 1988.

ellentétek az erőszakos cselekmények közvetlen veszélyét rejtik magukban. Ha a helyi kisebbség nem bíz a rendőrségben, „ügyeit” nem jogállami eszközökkel fogja megoldani, ha a többség úgy véli (okkal vagy ok nélkül, az eredmény szempontjából mindegy), hogy a rendőrség „kesztyűs kézzel” bánik a renitens kisebbséggel, végső elkeseredésében paramilitáris szervezetekben fogja látni az utolsó mentsvárat, amelynek kordában tartása rendkívüli, új természetű nehézségek elé állítja az egyébként is túlterhelt rendőrséget. Mindkét probléma komplex megoldási rendszerében helyet kap a közösségi rendőrség.

A közösségi rendőrség nem jelenti a kényszer, sőt az erőszak kiküszöbölését, azt azonban igen, hogy ezek csökkenő mértékű alkalmazásához meg kell nyerni az állampolgárok megértését, támogatását. A közbiztonság védelmében és egyúttal a rendőrség ellenőrzésében való társadalmi részvétel meghatározó eleme ennek a stratégiának. Így lehet *a rendőri tevékenység elsődlegesen olyan szolgáltatás, melyben a hangsúly a bűnüldözésről a megelőzésre, a problémák megoldásához való hozzájárulásra, a lakosság számára nyújtott információs és más szolgáltatásokra helyeződik át.*

A közösségi rendőrségen belül a szervezeten belül a döntési hatáskörök és a felelősség decentralizációja kerül előtérbe.⁶² Ennek kényszerítő erejű oka van, hiszen egy centralizált szervezet értelemszerűen kevésbé (vagy inkább egyáltalán nem) képes alkalmazkodni a helyi közösségek eltérő igényeihez (Budapesten más problémákat kell kezelni, mint egy Békés megyei kis faluban).

Alapvető feladat, hogy a közbiztonság védelme foglalja magában annak szubjektív oldalát: a rendőrök ismerjék meg az embereket foglalkoztató gondokat, keressék az együttműködés lehetőségeit a területükön élő személyekkel és intézményekkel.⁶³

A közösségi rendőrség gondolatával összeegyeztethetetlen a rendőr militáris-katonai státusza, hiszen a rendőr nem katona és a szolgált a polgár nem ellenség, akit le kell győzni. A közösséget szolgáló rendőr nem parancsra cselekszik (különösen nem hajt végre jogellenes parancsot, amelyet pedig ma minden rendőr köteles megtenni, ha nem valósít meg bűncselekményt is egyben), hanem szakmai meggyőződése alapján, saját felelősségére (nem védekezik azzal, hogy parancsra cselekedtem).

Taktikai szinten elsődlegesen a gyalogos járőrözés, az áldozatoknak történő segítségnyújtás, az információgyűjtés, a lakossági konzultációk tartoznak a közösségi rendfenntartók eszköztárába.

Az eredményeket illetően a bűnözés visszaszorítása mellett fontos mérce a lakosság elégedettsége, az életminőség javításához való hozzájárulás, a bűnözéstől való félelem

⁶² Bratton, 1995.

⁶³ Trojanowicz és Bucqueroux, 1989.

szintjének csökkentése. Nem a megtett intézkedések száma, hanem azok hatékonysága és az általuk elért eredmény nyújt reális képet a rendőrség által nyújtott szolgáltatások minőségéről.

A nevezett intézményi reform megvalósításához az alábbi intézkedések szükségesek:

1. *Széleskörű szakmai vitában* kell ismertetni a szemléletváltás indokoltságát és azokat az eredményeket, melyek a modellt alkalmazó országokban publikáltak (elsősorban az USA és Nagy-Britannia).

2. *Decentralizálni* kell a rendőrséget, önkormányzati irányítással, melynek alapvonalait a következők jelentik:

Az általános irányítási jogosítványokat a képviselőtestület, a folyamatos irányítást pedig a polgármester (főpolgármester) gyakorolná, rendeletben meghatározott hatáskörben. A már jelenleg is létező közbiztonsági és bűnmegelőzési koncepciókat rendfenntartási tervekkel kellene kiegészíteni. (Az irányítás természetesen soha nem szakmai-politikai irányítást jelent, hanem a feladatellátáshoz szükséges személyi-szervezeti feltételek megteremtését, a prioritások meghatározását, munkajogi kérdésekben való döntést stb.)

A külsőségekben (pl. egyenruha) is az államrendőrséghez való hasonlóság érvényesítendő, a helyi jegyek (pl. címer) megjelenítése mellett.

Az önkormányzati rendőrök köztisztviselők. Külön megállapodás alapján a helyi polgárőrség(ek) a jelenlegi jogállásukat megtartva, önkormányzati rendeletben meghatározott módon közreműködnének az önkormányzati rendőrség feladatainak ellátásában.

A közterületi rend védelmével kapcsolatos jogosítványok, a közlekedésrendészeti teendők mellett a jelenleg is önkormányzati szervek által ellátott feladatok (pl. szabálysértési ügyek intézése) tartoznának az új szervek hatáskörébe. Ezen túlmenően az egyszerűbb megítélésű bűnügyek felderítése és nyomozása is az önkormányzati rendőrség teendői közé tartozna. Nem tagadható meg a titkos információgyűjtés – legalábbis bírói engedélyhez nem kötött – eszközeinek használata sem az önkormányzati rendőrségtől.

A közösségi rendőrség modelljének megvalósulását szolgáló szervezeti és működési kérdéseket önkormányzati rendelet, az adatfeldolgozáson alapuló rendőrség követelményeit törvény határozná meg.

3. *Demilitarizálni* kell a rendőrséget. Meg kell szüntetni a rendőrök katonai jogállását, akik ezt követően a helyi önkormányzat köztisztviselői lesznek.

4. Létre kell hozni olyan *konzultatív fórumokat*, amelyeket a helyi rendőrség és lakosság közvetlenül (tehát nem olyan politikailag artikulált fórumokon keresztül, mint az önkormányzat) kerülhet kapcsolatba a helyi problémák, konfliktusok megvitatása és megoldása érdekében. A fórumon aktív szerepet kell biztosítani a helyben működő civil szervezeteknek.

5. Minden rendőri szervnél kell lennie egy *társadalmi kapcsolattartónak*, akinek feladatai közé az alábbiak tartoznak:

Kapcsolatot tart a helyi és városi szinten működő társadalmi szervezetekkel.

Lakossági fórumokat szervez, felvilágosító-tájékoztató jellegű előadásokat tart.

Ápolja lakossági kapcsolatokat.

Összegyűjti a helyi rendőri beosztottak jelzéseit, ha szükséges azonnali intézkedést kezdeményez.

Havonta fogadóórát tart, melynek célja a nem büntetőjogi vonatkozású, a lakosságot azonban negatívan érintő változások megismerése, amelyek alapján a rendőrség szükség megkeresi a problémák tárgya által érintett helyi hatóságokat.

6. Törekedni kell arra, hogy *a helyi rendőrség kötelékében jelen legyenek a helyi kisebbség tagjai is*. Azon rendőri szerveknél, melyek illetékességi területén valamely kisebbség tagjainak aránya jelentős (pl. meghaladja az 5%-ot vagy száma az 500 főt), indokolt külön kisebbségi kapcsolattartót is kijelölni. A kapcsolattartó nem feltétlenül rendőr, lehet a rendőrséggel együttműködő polgárőr, de akár civil is. A kisebbségi kapcsolattartó feladata a helyi kisebbséget érintő kérdések, problémák becsatornázása, illetve a helyi kisebbség informálása a rendőrség működéséről, konfliktus esetén a mediációs fórumokon is szerepet kap.

7. Meg kell változtatni a *rendőri teljesítménymérés* rendszerét. A formális (és nem ritkán manipulált) statisztikai mutatók helyébe/mellett a helyi lakosság elégedettségét, valamint a működés hatékonyságát is mérni szükséges.

8. *Erősíteni kell a civil kontrollt* a rendőrség működése felett azáltal is, hogy a rendőri tevékenységgel kapcsolatos adatokat rendszeresen és közérthető formában ismertetik a nyilvánossággal. Erősebb hatásköröket indokolt adni a Független Rendészeti Panasztestületnek (pl. azáltal, hogy kötelezheti a vizsgálata során azon személyeket a közreműködésre, akik meghallgatása szükségessé válik, vagy önálló döntési jogkört biztosítanak számára, növelik a létszámát, stb.)

2) Ingyenes feszültségoldó mediációs szolgálat

A roma-nem roma konfliktusok kezelése ma az önkormányzatok és a rendőrség feladata, de egyikük sincs kellően felvértezve a békés megoldást elősegítő tudással és eszközökkel. A javaslat egy olyan, a legfeszültebb területeken ingyenesen elérhető szolgáltatás bevezetése, ami az alternatív a mediáció és az állampolgári tanács – a konfliktuskezelés és a részvételi demokrácia egy-egy bevált intézménye – ötvözésével segíti a konfliktusok békés megoldását és kiújulásuk megelőzését.

A *mediáció*⁶⁴ az együttműködésen alapuló tárgyalásos konfliktuskezelésnek azon technikája, amelyet akkor használnak, amikor egy nyílt konfliktus szereplői már egyáltalán nem, vagy nem hatékonyan kommunikálnak egymással. A folyamat irányítója egy semleges közvetítő fél (mediátor), melynek feladata elérni, hogy a felek kinyilvánítsák szükségleteiket és érdekeiket, és ennek nyomán a konfliktus (meg)oldása felé mozduljanak.

Az *állampolgári tanács*⁶⁵ a részvételi vagy tárgyalásos demokrácia azon módszere, amely (a többségi döntéshozatal és népszavazás alternatívájaként) egy adott közösséget érintő – azt rendszerint erősen megosztó – konkrét kérdés/ügy eldöntését szolgálja. A módszer központi eleme itt is a mederben tartott párbeszéd. A szervezők kiválasztanak 15-30, az ügy által érintett lakosságot lehetőleg jól reprezentáló egyént, akik (miután meghallgatták a kérdés/ügy kapcsán kialakult álláspontokat, a mellettük felhozható szakértői érveket és ellenérveket, és moderált beszélgetés keretében megvitatták ezeket egymás között) közös álláspontot alakítanak ki az adott kérdéssel/üggyel kapcsolatban. Az állampolgári tanács véleményét ezek után a döntéshozók és a média elé tárják.

A feszültségoldó szolgálat egy olyan (szak)politikai szakértőkből és hivatásos mediátorokból álló csoportra utal, amely a települési és/vagy kisebbségi önkormányzat meghívására *rövidebb-hosszabb időre „kiköltözik” a kisebbségi és többségi csoportok között kialakult konfliktus helyszínére annak érdekében, hogy*

- a) lehetőséget és keretet teremtsen a kialakult konfliktus tárgyának és okainak kollektív meghatározására;
- b) hozzájáruljon a konfliktus oldását és/vagy megoldását célzó javaslatok kidolgozásához és megtárgyalásához; és
- c) lehetőség szerint szakmailag segítse a javaslatok gyakorlatba való átültetését.

⁶⁴ A mediációnak óriási nemzetközi irodalma van; magyar jó gyakorlatokat illetően ld. a Partners Hungary alapítvány programjait.

⁶⁵ Az állampolgári tanács gyakorlati alkalmazásainak pár példáját lásd a módszerrel először kísérletező Jefferson Center oldalán: <http://www.jefferson-center.org>

Ilyen, vagy hasonló szolgáltatást ma is nyújtanak non-profit szervezetek, és vannak jól példák a sikeres alkalmazásra. A módszer elterjedésének egyik legfőbb akadálya, hogy a rászoruló települések nem ismerik ezt a lehetőséget, illetve nincs biztosítva sem a hozzáférés, sem a finanszírozás.

A béketest működésének feltételeit és legitimitását a mindenkori kormány szavatolná; felügyeletét a Szociális és Munkaügyi Minisztérium, a szolgáltatás helyi elérhetőségét a megyei szociális igazgatási mintahelyek, vagy más, erre alkalmassá tett térségi intézmény biztosítaná.

A béketest a települési és/vagy kisebbségi önkormányzat hivatalos felkérése nyomán kezdené meg munkáját. A munka alapos tájékozódással, a konfliktus mozgatórugóinak feltárásával, szereplőinek feltérképezésével, továbbá sérelmeik, véleményük megismerésével kezdődne. Ezt követné a „mediációs” fázis, melynek során a konfliktus össze szereplője és érintettje (ideértve a hatóságokat, választott politikai és érdekképviselői testületeket stb.) lehetőséget kap, hogy – a moderátor(ok) által irányított – csoportos beszélgetések keretében kifejtse álláspontját. Amennyiben a szereplőknek sikerül a konfliktus tárgyát és okait illetően egyetértésre jutniuk, a béketest javaslatot tesz a megoldási javaslatok konszenzuális kidolgozására hivatott helyi állampolgári tanács létrehozására. Ennek munkájában aktívan részt vesznek a konfliktus szereplői, érintettjei, továbbá a béketest szakértői. Amennyiben a tanácsnak sikerül a kívánatos megoldási javaslat(ka)t illetően egyetértésre jutnia, az(oka)t a politikai döntéshozók és a közvélemény elé tárhatja. Amennyiben az elfogadott javaslat(ka)t a helyi politikai vezetés támogatja, a béketest segítséget nyújt ezek gyakorlatba való átültetésében. Megfontolandó egy államilag finanszírozott konfliktuskezelési alap felállítása, amelynek kiegészítő forrásaira az érintett önkormányzatok pályázhatnak az állampolgári tanácsban kidolgozott megoldási javaslatok megvalósítása érdekében.

5. A lakáspolitikai reformja és célzott programok a leromlott állapotú városrészekben, szegregált telepeken, és komfort nélküli lakásokban élők lakhatási körülményeinek javítására

Összefoglalás:

A rendszerváltás előtti társadalompolitika egyenlőtlenségeket erősítő vonásainak a lakáspolitikai volt a legjellegzetesebb példája. A helyzet a rendszerváltás után tovább romlott. A korábbi önkormányzati lakásállomány mintegy 85 százalékának privatizációja végletesen beszűkítette az önkormányzati lakáspolitikai mozgásterét, befagyasztotta a települések közötti mobilitást, és komoly terhet rótt az alacsony jövedelmű csoportokra, amelyek egy része képtelen korábbi lakásának fenntartására és a lakásállomány legrosszabb minőségű szegleteibe szorul vissza. A magyar állam, ahelyett, hogy ezeknek a problémáknak a megoldására koncentrált volna, 2003 és 2008 között minden évben több mint százmilliárd forintot költött olyan lakástámogatásokra, amelyek jelentős részben a társadalom gazdagabb rétegeihez jutottak. Az LMP úgy kívánja javítani az alacsonyabb jövedelmű állampolgárok lakhatási körülményeit, hogy közben serkenti a gazdasági és társadalmi felemelkedésükhöz szükséges térbeli integrációt és földrajzi mobilitást is. Ennek érdekében felgyorsítjuk a telepek felszámolását, illetve rehabilitációját. Javasoljuk a lakásfenntartási támogatás jelentős emelését, kiterjesztését és a gázártámogatással való integrálását. Növeljük a közösségi tulajdonú bérlakások számát. Visszaszorítjuk a kilakoltatásokat, fejlesztjük az adósságkezelő szolgáltatásokat, és a lakhatáshoz való joggal összhangban kezdeményezzük, hogy az állam biztosítson kikényszeríthető alanyi jogosultságot egy meghatározott minimális lakhatásra, első lépésben a hajléktalan emberek legsérülékenyebb csoportjai (idősek, betegek, mozgáskorlátozottak, várandós nők, gyermekes szülők) számára.

Helyzetkép:

Ma Magyarországon mintegy 120.000 (zömében cigány) ember él az ország 750 szegregátumában⁶⁶, hiányos infrastruktúrájú telepszerű lakókörnyezetben, melyek nagyrészt kistelepüléseken vagy azok környezetében találhatók. Telepnek nevezzük azokat a településrészeket, ahol döntően cigány családok élnek csoportosan, egymás szomszédságában, a többségi lakosságtól elkülönülve, és a többségiekre jellemző életkörülményektől lényegesen kedvezőtlenebb helyzetben. Az ilyen, szegregált körülmények között élő családok az élet számos területén kerülnek hátrányba a települések szövetébe integráltan élőkkel szemben, így a telepeken élő embereket nem csak a térbeli elkülönültség sújtja, társadalmi értelemben is páriálétra vannak kárhozthatva. A telepeken, telepszerű szegregátumokban a közszolgáltatások nem, vagy csak hiányosan hozzáférhetők; a telepen lévő, illetve oda vezető utak gyakran nem aszfaltozottak, ami nagyban csökkenti az itt élők mobilitását; a közművesítés sok esetben nincs megoldva, a házakba nincs bevezetve a víz, esetenként a villany sem, a közutakról elérhető víz gyakran rossz minőségű, a szennyvízgyűjtés, illetve a csatornázás szintén gyakran megoldatlan. A telepeken élő emberek halmozottan hátrányos helyzete beavatkozás hiányában generációkon át öröklődik, konzerválva a kismizettséget és reménytelenséget, ellehetetlenítve az ott élők társadalmi beilleszkedését.

A nagyvárosok leromlott városrészeiben a legszegényebb családok – köztük számos roma család – jelentős része hasonlóan elfogadhatatlan körülmények között él. Sok évtizeddel ezelőtt épült, teljesen lepusztult, komfort nélküli ingatlanokban, gyakran megfelelő fűtés és áramszolgáltatás nélkül élnek gyermekes családok és idős emberek, akiknek többnyire még ezeknek az egészségtelen, sok esetben emberi lakhatásra egyértelműen alkalmatlan lakásoknak a fenntartása is komoly nehézséget okoz: az itt lakó, többnyire alacsony jövedelmű csoportok vannak leginkább kitéve a közszolgáltatások, illetve lakhatásuk elvesztésének. Ennek egyik oka a lakásfenntartási támogatás alacsony szintje, illetve az, hogy az adósságkezelő szolgáltatások jelenleg csak a rászoruló háztartások töredéke számára hozzáférhetők. A jelenlegi szabályozási viszonyok mellett *a helyi önkormányzatok igyekeznek megszabadulni a területükön élő szegényektől⁶⁷, amire a városrehabilitáció köntösébe bújtatott programok jó lehetőséget kínálnak.* Mivel az önkormányzatokat mindmáig semmilyen jogszabály sem kötelezi arra, hogy a területükön élők számára bármiféle lakhatási és szociális minimumot biztosítsanak, ezek a nagyvárosok fejlesztését célzó programok gyors népességcserét eredményeztek. A legszegényebb családok szegregációját fokozó intézkedésekre a jelenlegi szabályozási környezet (amelyben gyakorlatilag teljesen szabad kezet kapnak az önkormányzatok) ad lehetőséget, így a gettósodás megállítása csak a jelenlegi feltételrendszernek – a társadalmi

⁶⁶ Telepek környezet-egészségügyi felmérése..., 2009.

⁶⁷ Erről lásd Ladányi, 2000.

igazságosság elveit követő – átalakításával lehetséges. Ha az önkormányzatok olyan feltételeket teremtenek, amelyek között kizárólag a rövid távú profitszerzésben érdekelt, spekulatív piaci szereplők tudnak érvényesülni⁶⁸, akkor nem lehetséges a társadalom legszegényebb csoportjainak érdekeit érvényesíteni. Számos nemzetközi, és sajnos csak elenyésző számú hazai példa (mint például a VIII. kerületi Magdolna-projekt a fővárosban) bizonyítja azonban, hogy megfelelő, a fentiekkel összhangban álló lakáspolitikai beavatkozásokkal, és az átfogó, állami szintű szabályozás megerősítésével megállítható, sőt visszafordítható a gettósodás folyamata.

Szintén tipikusan nagyvárosi, ám *a válságtérsegek – nagy részben roma – lakóit is hátrányosan érintő probléma a közösségi lakásállomány szinte teljes hiánya*, valamint a magánbérlet bizonytalansága és korlátos hozzáférhetősége a gazdasági aktivitás központjaiban. Ez a két tényező ugyanis jelentősen növeli a települések közötti mobilitás egyéni költségét és kockázatát, ami a válságtérsegekben lakók munkaerőpiaci integrációjának egyik strukturális akadályá.

Az utóbbi 10 évben több mint kétszeresére növekedett a lakástámogatásokra fordított költségvetési kiadások GDP-hez viszonyított aránya. A költségek megduplázódásáért azonban nem a rászoruló háztartások lakhatásáért viselt fokozott közfelelősség, hanem a lakáshitelekhez kapcsolódó bőkezű és rosszul célzott támogatások voltak felelősek. A magyar állam 2003 és 2008 között minden évben több mint százmilliárd forintot költött el olyan rétegek támogatására, amelyek állami segítség nélkül is elboldogultak. Erre példa a lakáshitelekhez kapcsolódó adókedvezmény, amelynek kétharmada a felső jövedelmi ötödhez jutott 2003-ban⁶⁹. Összehasonlításképpen, *a lakásfenntartási támogatásra* (amely teljes egészében a legszegényebb jövedelmi tizedhez jut) *a lakáshitelek támogatásának töredékét*⁷⁰ *fordítja a költségvetés*. Pedig a lakásfenntartási támogatások jó eszközök lehetnének mind a lakásszegénység kezelésére, mind a háztartások eladósodásának megelőzésére.

A lakásköltségek komoly gondot okoznak az alacsony jövedelmű csoportoknak: a lakáskiadásoknak a háztartás összes kiadásán belüli aránya minden ötödik háztartás esetében meghaladja a nemzetközi gyakorlatban kritikusnak tekintett 30 százalékot, és félmillió háztartásnak lehet a lakhatását veszélyeztető hátraléka⁷¹. Az adósságkezelő szolgáltatások jelenleg csak a rászoruló háztartások töredékét érik el, a jelenlegi intézményrendszer nem nyújt elegendő védelmet lakhatásuk vagy a közszolgáltatások elvesztése ellen.

⁶⁸ Erről lásd Ladányi, 2007.

⁶⁹ Hegedűs, 2006.

⁷⁰ Győri és Maróthy, 2008, 19. oldal.

⁷¹ Hegedűs József *et al.*, 2009.

A cigányság és a hajléktalanság összekapcsolódása az utóbbi években került a szociális munkások és a társadalomkutatók figyelmének előterébe. Hosszú ideig tartotta magát az a vélekedés, hogy a cigány férfiakat és nőket a közösség kohéziója megóvjaa a hajléktalanná válástól, a cigányok hajléktalan emberek közötti gyakori előfordulása azonban mind inkább megdöntötte ezt a vélekedést. Csak közvetett adatok állnak rendelkezésre a hajléktalan emberek etnikai összetételére vonatkozóan: egy 2004-es felmérésben a megkérdezett közterületen vagy hajléktalanszállón élő hajléktalan emberek közül minden ötödik válaszolta azt, hogy mondták már, hogy cigány⁷². Egy 2007-es felmérésben a közterületen élő hajléktalan emberek 25%-ára mondták már, hogy cigány, egy kiterjedtebb, 2008-as felmérésben pedig a megkérdezettek harmadára⁷³. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ennyien lennének a hajléktalan emberek között a cigány származásúak, azt viszont igen, hogy a cigányságot is jelentős mértékben érintheti a probléma. A cigánynak vélt hajléktalan emberek között a többiekénél magasabb volt az állami gondozásban megfordultak aránya, az iskolai végzettségük jelentősen elmaradt a többi hajléktalan emberétől, gyakrabban számoltak be családi problémákról, és többen voltak köztük azok, akiknek soha sem volt önálló lakhatása⁷⁴.

Megoldási javaslatok:⁷⁵

1) Teleprehabilitáció, illetve telepfelszámolás

A telepi lakosság problémáinak újratermelődését csakis mélyreható társadalmi és gazdasági beavatkozásokkal lehet megakadályozni. A mélyszegénység felszámolását célzó átfogó társadalmpolitikai programunkat alkalmasnak tartjuk arra, hogy megállítsa a telepeken élők számának növekedését, és hosszú távon megszüntesse a cigány telepek létrejöttéhez vezető társadalmi anomáliákat. Ehhez mindenképp növelni kell az alacsonyán képzett felnőttek gazdasági aktivitását; a gyerekeknek az ország minden pontján olyan oktatást kell biztosítani, ami megadja a foglalkoztathatósághoz és a társadalmi beilleszkedéshez szükséges alapkészségeket; a mai segélyezési rendszer átalakítása révén meg kell teremteni a létbiztonság minimális feltételeit; a központi bűnüldözési szervek, az önkormányzatok és a non-profit szervezetek erőfeszítéseinek összehangolásával vissza kell szorítani a növekvő számú családot érintő uzsora-

⁷² Lengyel, 2005.

⁷³ Győri, 2008, 38. és 77. oldal.

⁷⁴ im.

⁷⁵ A lakáspolitikai programunk jelentős mértékben támaszkodik Hegedűs József és munkatársai reformjavaslataira (Hegedűs *et al.*, 2007, 2008), a Magyar Tudományos Akadémia programirodájában kidolgozott Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program lakáskörülmények javításáról szóló fejezetére, valamint Dr. Győri Péter válságkezelő javaslataira (Győri, 2009).

bűncselekményeket; valamint erősíteni kell a cigányság részvételét a közszolgáltatások (iskola, kórház, önkormányzat, rendőrség) működtetésében

A jelenleg telepen élő lakosság integrációja, illetve a telepi népesség növekedésének megállítása érdekében azonban konkrét, rövid-, illetve középtávon ható intézkedésekre van szükség. A 2005 óta zajló telepfelszámolási programok egyike sem könyvelhető el sikerként. Mindazonáltal az ezek során felhalmozott tapasztalatok iránymutatást adnak a jövőbeli beavatkozások sikeréhez szükséges feltételeket, illetve a lehetséges buktatókat illetően. A különböző nagyságú, az ország különböző pontjain található, eltérő múltú és adottságú telepek és az ott élők helyzete annyira különbözik egymástól, hogy lehetetlennek tűnik egy átfogó, országos telepfelszámolási, illetve teleprehabilitációs koncepció érvényre juttatása. Ehelyett *a kormányzatnak* a telepfelszámolási, illetve teleprehabilitációs programokban *kötelezően érvényesítendő ajánlásokat kellene megfogalmaznia*. Ezzel az *alábbi elvek* fogalmazhatók meg:

Előkészítettség és helyi igények. Kiemelt fontosságú a programok megfelelő előkészítése. A telepek eltérő adottságaiból és a telepeken élők eltérő igényeiből kifolyólag minden esetben szükség van előzetes kutatásra, illetve igényfelmérésre. Azt, hogy egy adott telep felszámolására, vagy fejlesztésére (rehabilitációjára) van szükség csakis a helyi viszonyok és igények részletes felmérése után lehet az érintettek részvételével eldönteni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a felszámolásra vagy rehabilitációra vonatkozó megvalósítási tervet az érintett és a befogadó közösség, az őket képviselő szervezetek, a helyi önkormányzat, valamint szakértők bevonásával kell megvalósítani.

Részvétel és részesedés. Az eddigi tapasztalatok alapján azok a programok lehetnek hosszú távon sikeresek, amelyek a részvétel elvén állnak, azaz mind a koncepció kidolgozásába, mind annak megvalósításába bevonják az érintetteket: mind a (többnyire roma) kedvezményezetteket, és a (többnyire nem roma) befogadó közösséget egyaránt. A kedvezményezetteket fel kell készíteni az életmódváltással járó lakóhelyváltásra, a befogadó közösséget pedig a fogadásukra. Ehhez egyrészt kellő időre, a csoportok közötti párbeszédre, valamint olyan szakemberekre van szükség, akik képesek tereptapasztalataik átadására, illetve (kompetencia-erősítő, kommunikációs, csapatépítő, illetve konfliktuskezelő) képzések révén támogatják a befogadási folyamatot. A feszültségek kiéléződését megelőzendő a részvétel biztosításán túl kiemelten fontosnak tartjuk, hogy a *program pénzügyi és egyéb ösztönzőket tartalmazzon mind a befogadó közösség, mind az abból esetlegesen kimaradó telepi lakosság számára* (pl. minden lakos férjen hozzá a telepfelszámolási, illetve teleprehabilitációs program foglalkoztatási komponenséhez, vagy „rákapcsolódhat” a program keretében megszervezett vízbekötésre). Ezzel biztosítható a program helyi elfogadottsága, illetve beágyazódása, ami nagyban hozzájárul az intézkedések hatékonyságához és fenntarthatóságához.

Társadalmi, nem csak térbeli integráció. A programok célkitűzései ennek megfelelően túl kell, hogy lépjenek a cigány lakosság térbeli integrációjának előmozdításán. A

célcsoport tényleges társadalmi integrációját célzó telepfelszámolásnak, illetve teleprehabilitációnak komplex megközelítést kell követnie. *A programok lakhatási komponensét foglalkoztatási, beiskolázási, egészségügyi, közösségfejlesztő programelemekkel kell kiegészíteni.* Ebből kifolyólag a jövőben a projektek lezárását is másként kell értelmezni: az infrastrukturális beruházások, illetve az oktatási, munkaerő-piaci és egyéb kapcsolódó programelemek lezárását követően a szociális munkát és közösségépítést feltétlenül tovább kell folytatni.

Teljes deszegregáció. A telepfelszámolási programoknak a térbeli szegregáció végleges felszámolását kell eredményezniük. Ennek megfelelően a beavatkozást követően az elhelyezés nem lehet ugyanazon a telepen, nem lehet másik telepen, nem lehet infrastruktúrával ellátatlan területen, nem lehet másik település telepén, nem lehet alacsonyabb a minősége az adott településen egyébként jellemzőnél, nem lehet etnikailag elkülönített területen.

Az elvek meghatározásán túl a következőket tartjuk fontosnak kiemelni.

Az eddiginél jóval több pénzt kell a telepfelszámolásra fordítani, mert a mostani forrásokkal (évi 1 milliárd forint) nem lehet számottevő javulást elérni, szakértői számítások szerint a telepek felszámolásához rendelt források olyannyira csekélyek, hogy a jelenlegi finanszírozási ütemet tartva hozzávetőleg 55-60 évre volna szükség a ma létező telepek felszámolására.⁷⁶ *A korábban rendelkezésre álló összegnél tehát nagyságrendekkel több forrásra van szükség ahhoz, hogy jelentős haladást tudjunk elérni.*

A telepi szegregátumok felszámolása, illetve rehabilitációja mellett *szükség van a telepek és a velük összefonódó társadalmi anomáliák újratermelődéshez vezető ágazati szakpolitikák és társadalmi mechanizmusok áttekintésére és kiigazítására* is. Ilyenek pl. az építésügyi szabályok (új „szocpolos” telepek, árvizes-belvizes területeken történő építések megtiltása) kilakoltatási szabályok, árverezési gyakorlatok, otthonteremtési támogatások, illetve lakáspolitikák rendszerei.

Fontosnak tartjuk a helyi önkormányzatok feladatainak, hatásköreinek és az általuk nyújtott szolgáltatások finanszírozásának felülvizsgálatát. Az önkormányzatok hatásköre alá tartozó közszolgáltatások jelenleg alulfinanszírozottak, amit a szegényebb régiókban nem tudnak más forrásból ellensúlyozni. Mivel a roma népesség az átlagosnál nagyobb arányban él hátrányos helyzetű régiókban, illetve kistelepüléseken, így hozzáférési esélyeik az átlagosnál rosszabbak. A közszolgáltatásokról, illetve a segélyek folyósításáról a települési önkormányzat dönt, ami megfelelő szakmai ellenőrzés hiányában a helyi gyakorlatok közti nagy eltérésekhez, esetenként az etnikai feszültségek növekedéséhez és/vagy a segélyezettek nagyfokú kiszolgáltatottságához vezetett. Ezért szükség van az ellátások színvonalában tapasztalható nagy különbségek csökkentésére, a segélyek odaítélési szabályainak pontosítására, az egységes jogalkalmazás érdekében az

⁷⁶ Setét, 2009.

önkormányzati eljárásra vonatkozó útmutatókra és az önkormányzati gyakorlat ellenőrzésére (nemcsak pénzügyi, hanem esélyegyenlőségi, igazságossági szempontok alapján is), valamint a finanszírozási rendszerből adódó esetleges ellenérdekeltségek kiküszöbölésére. Emellett az önkormányzatokat erősebben kellene ösztönözni a szolgáltatások hatékonyságát javítani képes társadalmi szereplők (pl. civil szervezetek) bevonására.

2) Szociális városrehabilitáció

Szakítani kell azzal a gyakorlattal, amely a városrehabilitáció természetes velejárójának tartja az alacsony jövedelmű családok kiszorulását a rehabilitálandó városrészekből, vagy akár magából a városból. A programoknak biztosítaniuk kell mind az érintett közösségek részvételét, mind a várospolitikai, lakáspolitikai, oktatáspolitikai, szociálpolitikai és ökológiai célok összhangját. Az alapvető civilizációs követelményeknek nem megfelelő lakások korszerűsítése, kiváltása érdekében speciális támogatási formákat kell kidolgozni és bevezetni. A nagyvárosok leromlott állapotú negyedeinek valódi társadalmi rehabilitációja komplex programokat igényel, amelyek egyszerre javítják a városrészek környezetének és lakásainak állapotát, és segítik az ott élőket megújult lakókörnyezetük fenntartásában.

3) Egy kiterjedt közösségi lakásszektor létrehozása

A magyarországi lakásszektor legnagyobb problémája egy kiterjedt közösségi lakásszektor hiánya, ami egyúttal az utóbbi 20 év társadalompolitikájának egyik legnagyobb mulasztása is. Közösségi lakásszektoron olyan szociális bérlakásokat értünk, amelyek elosztása jogszabályban meghatározott, egységes elvek szerint történik, és amelyek lakói rászorultságukkal arányos, jelentős állami támogatást kapnak a lakhatásukhoz. A jelenlegi, nagyjából 130 ezer önkormányzati tulajdonú lakásból álló állomány helyett két kormányzati ciklus alatt létre kell hozni egy legalább 300 ezer lakásból álló közösségi lakásszektor, amelynek lakásai nem különülhetnek el térben a lakásállományon belül. Ehhez jelentős mértékben növelni kell a közösségi (állami, önkormányzati, szövetkezeti) tulajdonban lévő lakások számát, a rendszerbe azonban adott feltételekkel magántulajdonú lakások is bevonhatóak lennének.

Hosszú távon a lakhatás árujellegének jelentős csökkentése, és egy olyan kiterjedt közösségi lakásszektor kialakítása a cél, amely szélesen célzott jogosultsági kritériumokkal és a lakások megfelelő minőségével biztosítja, hogy a szektor egy része akár az átlagos jövedelműek számára is vonzó alternatíva legyen, és amely így nem szegregál. A munkaerő mobilitásának és a leszakadó térségekben lakók esélyegyenlőségének előmozdítása érdekében a lakások elosztásába be kell vonni a munkaügyi központokat is, és a mobilitást

további szolgáltatásokkal is segíteni kell. A hajléktalan-ellátó intézményrendszer és a közösségi lakásszektor között meg kell vizsgálni egy olyan átmeneti szektor kialakításának lehetőségét, ami a szerény, de önálló lakhatást és a személyre szabott rehabilitációs segítséget ötvözi.

4) A lakásfenntartási támogatás kiterjesztése, és gázártámogatással való integrálása

A lakásfenntartási támogatás korábban marginális szerepet játszott a lakástámogatásokon belül, alacsony színvonalra (a lakásfenntartási támogatás átlagos összege 2008-ban kevesebb, mint 6000 forint volt)⁷⁷ miatt pedig a rászoruló háztartások lakhatásának biztosításában is. Pedig a lakásfenntartási támogatások jó eszközök lehetnének mind a lakásszegénység kezelésére, mind a háztartások eladósodásának megelőzésére. Ezért a lakásfenntartási támogatás összegét radikálisan emelni kell, és jelentősen kiterjeszteni a jogosultsági kört.

A *gázártámogatások* jelenlegi, megfelelő előkészítés nélküli megszüntetését⁷⁸ felelőtlennek tartjuk, hiszen a leginkább rászoruló háztartások esetében a támogatások megszűnése a már kilátásba helyezett áremelkedésekkel együtt rövid időn belül a másfélszeresére növelheti a gáz költségeit. Nem tartjuk ugyanakkor indokoltnak a korábbi rendszer visszaállítását sem. Egyrészt igazságtalannak tartjuk, hogy a széles értelemben vett lakástámogatások legköltségesebb juttatásából teljes mértékben kimarad az a több mint fél millió háztartás, tipikusan a legszegényebb társadalmi csoportok, amelyek nem gázzal fűtenek. Másrészt, nem tartjuk helyesnek, hogy a magyar állam a hosszú távon mind ökológiai mind költségvetési szempontból előnyösebb, a lakossági energiahatékonyságot ösztönző programokra szánt források többszörösét költse el egy ilyen kiterjedt, takarékoskodásra nem ösztönző ártámogatási programra⁷⁹. Mindezek alapján, a *gázártámogatás célzottabbá tételét és a lakásfenntartási támogatással való integrálását* javasoljuk.

A lakásfenntartási támogatások szerepének növelése a lakástulajdon-szerzéshez kapcsolódó, többnyire rászorultságtól független lakástámogatásokkal szemben összhangban van a társadalmi igazságosság elvével, amennyiben több közösségi forrást biztosít az arra rászoruló csoportoknak, és – a magánbérlet ösztönzésével – segíti a lakásmobilitást is, így közvetve hozzájárul a foglalkoztatás regionális különbségeinek csökkentéséhez és a leszakadó térségekben lakók esélyegyenlőségéhez. Ehhez azonban a lakásfenntartási támogatás fejlesztésén túl nagyobb lakásbérleti biztonságra is szükség van. Ennek érdekében biztosítani kell a megfelelő jogi szabályozást, amelynek ki kell

⁷⁷ KSH, 2009b, 150. oldal.

⁷⁸ Ld. Győri, 2010.

⁷⁹ Energia Klub, 2009.

terjednie a lakbér módosítás lehetséges mértékére és gyakoriságára, valamint a felmondási időre is.

Amennyiben a közműtartozás az egyik legerősebb kényszerítő tényező abban, hogy a szegénységben élők uzsoráshoz fordulnak⁸⁰, úgy a lakásfenntartási támogatás radikális emelése és jelentős kiterjesztése az uzsora (vagy kamatos pénz) visszaszorítását is jelentős mértékben elősegíti majd.

5) A kilakoltatások megelőzése és az adósságkezelő szolgáltatások fejlesztése

A jelenleginél nagyságrendekkel több forrást kell fordítani a lakhatást veszélyeztető hátralékok kialakulásának megelőzésére, és a már kialakult hátralékok kezelésére. A lakhatáshoz való jog alkotmányba foglalásáról szóló javaslatainkkal összhangban kezdeményezzük, hogy lakásvesztés esetén az állam – elsősorban a közösségi lakásszektor lakásain keresztül – biztosítson valamilyen minimálisan elfogadható lakhatási alternatívát, ami egyúttal lehetővé teszi a családok együtt maradását⁸¹. Lakásvesztés, vagy potenciálisan lakásvesztéssel járó eljárások során is biztosítani kell a gyermeki jogok maradéktalan érvényesülését⁸², és fel kell számolni a kapcsolódó jogsértéseket⁸³.

Fejleszteni kell *az adósságkezelő szolgáltatásokat, amelyeket a szociális alapellátás részévé kellene tenni*, annak érdekében, hogy a kisebb településeken élő hátralékosok is valódi segítséghez jussanak, mind lakhatásuk, mind közműszolgáltatásaik megőrzése érdekében. Az adósságkezelési szolgálat működésének javítása, a magas adósságok megelőzése és jobb kezelése fontos eleme az uzsorakölcsönök visszaszorítására irányuló stratégiának is. A jogcím nélkülivé vált háztartások védelme érdekében a korábbi lakbérben kell maximalizálni az általuk fizetendő használati díjat.

A lakásvesztés további megelőzése érdekében a lakástörvény, illetve a végrehajtásról szóló törvény olyan módosítása szükséges, mely szerint az ingatlan-végrehajtási eljárás során hivatalosan meg kell keresni a lakóhely szerinti önkormányzatot, hogy vizsgálja meg, valóban megkapta-e a család azokat a pénzbeli szociális támogatásokat, amelyekre jogosult volt. A jogosultság elbírálásáig az eljárást fel kell függeszteni, jogosultság esetén új eljárást kell lefolytatni, és a támogatásokat visszamenőleg is biztosítani kell. Azoknak a saját tulajdonú lakásban lakó háztartások védelmében, amelyek nem tudják fizetni a

⁸⁰ Bass, Darvas, Farkas és Ferge, 2008, 11. oldal.

⁸¹ Ld. a Legyen jobb a gyermekeknek Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának kapcsolódó, „legsürgősebb javaslatait”: Gyerekesélyek Magyarországon, 2010, 13-14. oldal.

⁸² Ld. Beszámoló..., 2008, 141-151. oldal; 105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat.

⁸³ Ld. például A Magyar Köztársaság Kormánya: J/1387. számú jelentés a családok hajléktalanságának megelőzéséről, valamint Diósi, 2000; Horváth, 2006; Polai, 2006.

lakáshitelüket, meg kell vizsgálni egy olyan program lehetőségét, amelyben végső esetben – árverezés helyett – az elővásárlási joggal felruházott állam (vagy non-profit szervezet) vásárolná meg az ilyen háztartások lakásait, majd lehetőséget adna számukra, hogy visszabéreljék, vagy visszalízingeljék azt. Olyan jogszabályi környezetet kell létrehozni, amely megakadályozza az eladósodott családok teljes ellehetetlenülését, a *magáncsőd* intézményének megfelelő szabályozásával társadalmilag elfogadható körülmények között kell megoldani az eladósodottak helyzetét.

*Vissza kell szorítani a lakásfoglalókkal szembeni eljárások során előforduló jogsértéseket*⁸⁴, és hatályon kívül kell helyezni a 2000. évi XLI. törvényt, az ún. Lex Juharost⁸⁵, annak érdekében, hogy ne lehessen jogerős bírói végzés nélkül végrehajtást elrendelni, lakásfoglalók esetében sem.

6) A hajléktalanság visszaszorítása

Miközben a válság csak növelte a hajléktalanság veszélyének kitett emberek számát, a hajléktalanszállókra fordított állami normatíva 2005 óta folyamatosan csökkent, az utóbbi két évben nominálisan is⁸⁶. Ezért növelni kell a hajléktalan-ellátás állami támogatását.

Mindazonáltal álláspontunk szerint a hajléktalanszálló nem valódi otthon, a cél nem a hajléktalan emberek tömegszállásokon való összezsúfolása, hanem az, hogy mindenki számára legyen egy hely, ahol otthon van. A hajléktalan-ellátásnak ezért összhangban kell lennie azzal az alapelvvel, hogy *csak az éljen hosszú távon ellátó intézményekben, aki erre feltétlenül rászorul*. Azokat, akik képesek az önálló lakhatásra, ebben kell segítenünk. Így egyrészt tiszteletben tartjuk a rászorulóknak az önállóságát és méltóságát, másrészt pedig biztosítjuk, hogy mindenki, aki feltétlenül intézményi elhelyezésre szorul, hozzájusson a megfelelő ellátáshoz.

A korábban felsorolt intézkedések közül az adósságkezelő szolgáltatások fejlesztése, a magáncsőd intézménye és a kilakoltatások visszaszorítása jelentősen hozzájárulnának a hajléktalanság megelőzéséhez. Egy kiterjedt közösségi lakásszektor kialakítása, valamint a lakásfenntartási támogatás kiterjesztése és emelése a hajléktalanság megelőzésén túl a hajléktalanságból való kikerülést is segíti. A hajléktalan emberek lakhatáshoz jutásának

⁸⁴ Setét, 2005.

⁸⁵ Arról, hogy a házfoglalók bírósági eljárás nélküli kilakoltatását lehetővé tevő rendelkezés (amely a 2000. évi XLI. törvény, az ún. Lex Juharos módosítása nyomán került be a Lakástörvénybe) sérti a jogállamiság alapelveit és az Alkotmány rendelkezéseit ld. Halmai, 2000 és Szociális Szakmai Szövetség, 2000.

⁸⁶ A hajléktalanok átmeneti szállásai és az éjjeli menedékhelyek fenntartására szolgáló állami normatíva összege 2007-ben és 2008-ban 525 ezer forint, 2009-ben 517 ezer forint volt, 2010-ben pedig 468 ezer forint volt. A hajléktalanok ápoló-gondozó otthoni ellátása és a családok átmeneti otthona fenntartására szolgáló állami normatíva összege 2005 óta minden évben stagnált vagy nominálisan csökkent (2005: 769 ezer; 2006: 730 ezer; 2007: 700 ezer; 2008: 700 ezer; 2009: 689 ezer; 2010: 635 ezer).

elősegítésére azonban egyelőre még *szükség van a külső férőhely programok, a célzott bérlet-támogatás és a támogatott munkásszállók rendszerének fejlesztésére* is. Szintén ebből a célból javasoljuk felfüggeszteni a lakástörvénynek azt a rendelkezését, amely megtiltja, hogy szükséglakásnak minősített helyiségeket lakásként bérbe lehessen adni⁸⁷.

Az államnak *kikényszeríthető alanyi jogosultságot kell biztosítania egy meghatározott minimális ellátásra*, ami nem lehet tömegszálláson való elhelyezés, első lépésben a hajléktalan emberek legsérülékenyebb csoportjai – idősek, betegek, mozgáskorlátozottak, várandós nők, gyermekes szülők – számára. Célzott programokkal kell biztosítani, hogy a gyermekvédelmi szakellátásból kikerült fiatalok megkapják mindazt a közösségi segítséget, ami a megfelelő lakhatásuk biztosításához szükséges. Az állami gondozottak otthonteremtési támogatását ezért meg kell emelni, a visszaélések megelőzése érdekében azonban szigorítani kell a felhasználására vonatkozó szabályozáson.

A nemzetközi terminológiával összhangban otthontalannak tekintjük azokat, akik családon belüli erőszakot szenvednek el ott, ahol laknak. A mediáció, a büntetőjogi védelem, valamint a lakáspolitikai eszközeivel biztonságos lakhatást kell biztosítanunk a családon belüli erőszak áldozatainak.

⁸⁷ Győri, 2009.

6. Kulturális elismerés és együttélés

Összefoglalás:

Ma Magyarországon a pozitív identitáselemek hiánya egyértelműen hozzájárul a roma kisebbség peremhelyzetének állandósulásához. A cigánysággal kapcsolatos beszédmódban a szociális és kisebbségi jegyek összemosását figyelhetjük meg. A többség egyre inkább egyenlőségjelet tesz a mélyszegénység, a bűnözés, a deviáns magatartás, valamint a roma származás közé. Ezzel párhuzamosan egyre nyíltabbá válnak a romákkal szemben táplált ellenérzések. Ez egyrészt azzal jár, hogy a származás nehezen vállalható teherként jelenik meg a roma honfitársaink számára. Másrészt azzal, hogy a korábbi időszakban menekülési útvonalat kínáló asszimilációs stratégia egyre kevésbé alkalmazható (a többség elutasításából kifolyólag). Mindez nem szükségszerű. A társadalmi integráció csatornáinak megnyitásával párhuzamosan sikerre vihető egy olyan kulturális stratégia, ami a cigánysághoz köthető pozitív jellemzők, szerepek és tapasztalatok megjelenítése révén kínál egyszerre lehetőséget a származás vállalására és a befogadói attitűd erősítésére. Ebben kulcsfontosságú szerep jut az oktatásnak és a kultúrának. Az oktatási törvény előírásának megfelelően, az iskolai tananyagba szervesen be kell illeszteni a kisebbségek történelmének és kultúrájának tanítását. A nemzeti kulturális szférán belül nagyobb teret és hangsúlyt kell kapnia a roma művészetnek és kultúrának. A kisebbségi önkormányzatokat támogatni kell abban, hogy eredeti céljuknak megfelelően a kulturális identitás őrzését és erősítését, illetve a kisebbségi közügyek intézését szolgálják.

Helyzetkép:

Napjainkra a cigánysággal kapcsolatos diskurzusban a szociális és kisebbségi jegyek összemosását figyelhetjük meg. Ez azt jelenti, hogy a szegénység etnicizálódik, *a cigányság, a cigány hovatartozás és identitás pedig negatív tartalmat kap és kizárólag szociális teherként jelenik meg* a többségi társadalom előtt. Mindez egy olyan ördögi folyamatot generál, mely nem vezethet máshova, mint a cigány kisebbség peremhelyzetének megszilárdulásához, a cigányság gettósításához, és ezek eredményeként az állampolgárság intézményének erodálásához. Egy olyan csoport lesz egyre tisztábban megrajzolható, mely a társadalmi viszonyrendszerben nem tekinthető egyenértékűnek és egyenrangúnak a többséggel. Másrészt, a jelenlegi társadalmi közegben a romák számára a származásukkal való azonosulás fájdalmas, így természetes,

hogy kialakulnak különböző stratégiák az ellenállásra: tagadás, helyettesítés más társadalmi kategóriákkal, illetve leggyakrabban az asszimiláció⁸⁸.

A többségi társadalom cigány kultúra alatt elsősorban az egzotikusnak, különlegesnek és naivnak tartott cigányzenét, táncot vagy képzőművészetet érti, melyet a cigányok ösztönösen – azaz a sajátos, érték- és normarendszerüktől vagy világértelmezésüktől függetlenül, biológiai jegyekre visszavezethető módon – művelnek. A *cigány kultúra e leegyszerűsítő, egyoldalú megközelítése* nagyban hozzájárul a többségi társadalom tagjaiban a cigánysággal kapcsolatban élő negatív képzetek megerősödéséhez. Hiszen ha a cigányok hiányoznak a kortárs kultúrából, s csak a vonót húzva, népviseletbe öltözve, vad és szenvedélyes premodern csoportként jelennek meg, akkor hogyan is lehetne őket a többségi társadalom tagjaival egyenlőként elismerni?⁸⁹

Nincs társadalmi tér a cigányság megfelelő reprezentálására. Miután a többség által dominált tér a kulturális másság megjelenítését nem, vagy csak egyoldalúan teszi lehetővé, a romáknak nincs lehetőségük önérzetük, önbecsülésük és önbizalmuk megerősítésére, és nem képesek ellensúlyozni a róluk kialakult negatív képet. Így érthető, ha az asszimilációt tekintik az egyetlen lehetséges sikerstratégiának: egy idő után természetessé válik, hogy roma honfitársunk, ha meg akar szabadulni az előítéletektől, ne akarjon roma maradni, hanem megpróbálja beolvadni a többségi társadalomba. Ami a többség előtt látható marad, az a jogfosztott nincstelen képe, ami tovább erősíti a cigánysággal kapcsolatos előítéleteket.⁹⁰

Nincs párbeszéd, amely a kisebbség és a többség viszonyrendszerében elősegítené a kölcsönös megértést, és hozzájárulhatna a békés egymás mellett élés helyreállításához. Hiányzik az ehhez szükséges nyelv, ugyanis a többség viszonyulása a romákhoz általánosító és előítéletes, cigány honfitársainkból pedig sok esetben a sérelmek, illetve az indulat hangja szól.

A kisebbségi önkormányzatok kevés hatalommal és eszközzel rendelkeznek ahhoz, hogy valódi érdekérvényesítő szervként működjenek. Létrehozásuk célja az identitás őrzése, erősítése és a kulturális autonómia megteremtése, illetve a kisebbségi közügyek intézése volt. Az elmúlt évek cigány kisebbségi önkormányzatra vonatkozó kutatásai számos hiányosságát tártak fel.⁹¹ A testületek többnyire nem a törvényben előírt feladatokat látják el, hanem, egyfajta lobbiszerveként működve, a roma lakosság szociális problémáit igyekeznek megoldani, és ezzel önkéntelenül is hozzájárulnak a szociális kérdések etnicizálásának káros folyamatához. Továbbá működésükhöz nincs valóságos hatalom rendelkezve, éves költségvetésük szűkössége cselekvési korlátként jelentkezik, így nagyobb horderejű kérdésekben tehetetlennek bizonyulnak. Végül, az „etnobiznisz” – amikor valós

⁸⁸ Szalai, 2008, 2009; Tamás, 2009.

⁸⁹ Stuart, 2005.

⁹⁰ Junghaus, 2005.

⁹¹ Tóth, 2000; Vági, 2003; Molnár és Kai, 2003.

etnikai kötődéssel nem rendelkező egyének hoznak létre kisebbségi önkormányzatot, illetve vesznek részt annak működésében – ténye járul hozzá az intézményrendszer legitimitációjának csorbulásához, mind a kisebbség, mind a többség szeme előtt.⁹²

Az ország hét közgyűjteménye őriz jelentős roma képzőművészeti anyagokat. Ezek közül a legnagyobb gyűjtőhely a Romano Kher raktára, ami körülbelül 1300 alkotásnak ad helyet, de nem biztosít megfelelő körülményeket a művek tárolására. A másik jelentős gyűjtőhely a Néprajzi Múzeum. A kormány 2007. december 27-én roma szervezetek követelésére döntött úgy, hogy a „Roma Integráció Évtizedének” (2005-2015) következő két évében létrehozzák a *kisebbségi kulturális autonómia máig hiányzó országos intézményeit*. A Roma Integrációs Tanács civil oldala – a nyolc legnagyobb cigány társadalmi szervezet és az Országos Cigány Önkormányzat – konkrét javaslatokat tett az új intézmény létrehozása kapcsán. Annak ellenére, hogy erről kormányhatározat is született, sőt, a kulturális tárca költségvetésébe már 2008-ban 75 millió forintot terveztek az intézmény kialakításának előkészítésre, a 2009-es költségvetés pedig 900 milliót rendelt a célhoz, a kormány a fővárosnak adta a forrásokat és a döntési jogkört, amely úgy döntött, hogy az ellátandó funkciókra egyébként alkalmatlan, Szentkirályi utca 7. szám alatti épületében alakítja ki a központot. A roma vizuális művészet a mai napig nem tanulmányozható állandó kiállítás intézményesült keretein belül, és a fentiek nyomán ennek jövőbeli lehetősége is kétséges.⁹³

A kulturális másság megjelenítése és elfogadtatása szempontjából a magyar iskolarendszer komoly hátrányokat halmozott fel. Hiába írja elő az oktatási törvény a helyi kisebbségek történelmének és kultúrájának oktatását a nemzeti és etnikai kisebbségek által lakott településeken, ez ma elvétve valósul meg a gyakorlatban (különösen ami a roma kisebbséget illeti).

Megoldási javaslatok:

1) A cigány kisebbségi önkormányzati rendszer függetlenségének erősítése, a roma civil szervezetek kapacitásfejlesztése, a kisebbségek parlamenti képviselete

Az LMP egy a roma közösségek kohéziójának, illetve érdekeik képviseletére alkalmas, a *jelenleginél nagyobb legitimitást és függetlenséget élvező kisebbségi önkormányzati rendszer megteremtését tartja célravezetőnek*. Egyben szükségesnek tartjuk a fellépést az ellen a negatív tendencia ellen, amely a roma közösségek szociális problémáinak kezelését egy arra alkalmatlan intézményrendszerre bízna. Ennek érdekében javasoljuk a települési szinten működő kisebbségi önkormányzatok költségvetésének növelését, illetve egyes

⁹² Szalai, 2000; Molnár, 2002.

⁹³ Daróczi, 2009.

kiemelt kérdésekben (pl. fejlesztési döntések) az önkormányzatokkal közös döntési jogkör biztosítását számukra. Javasoljuk továbbá az országos kisebbségi önkormányzatok hivatalának folyamatos működtetésével és fenntartásával összefüggő, rendszeresen felmerülő költségek finanszírozására normatív működési célú többlettámogatás biztosítását az államháztartás önkormányzati fejezetén belül. Ezen felül szorgalmazzuk, hogy – a 13 nemzeti és etnikai kisebbség képviselőinek bevonásával – szülessen javaslat a feladatalapú támogatás rendszerének kidolgozására. Ezen túlmenően megfontolandónak tartjuk a kisebbségi ombudsman javaslatát a „kisebbségi közösség általi elismerés” elvének bevezetésére a kisebbségi önkormányzati választásokon⁹⁴.

Kiemelten fontosnak tartjuk a roma önszerveződés másik pillérét képező *civil szervezetek helyzetének konszolidálását, illetve kapacitásfejlesztését*. A Budapesten a Nefelejcs utcában működő szervezetek kilakoltatása intő példa, ami szükségessé teszi az országos jelentőségű roma szervezetek működési feltételeinek átvilágítását, illetve helyzetük konszolidálását. Ezen túlmenően javasoljuk egy olyan program beindítását, ami a pályázatírásban és projektmenedzsmentben jártas szakemberek bevonását tenné lehetővé mind a civil szervezetek, mind a kisebbségi önkormányzatok számára.

A *kisebbségek parlamenti képviseletének* megoldására nem tartjuk megfelelőnek azt a javaslatot, ami a kisebbségi csoportok létszámától függetlenül automatikusan egy-egy helyet biztosítana az Országgyűlésben az alkotmány által elismert nemzeti és etnikai kisebbségek képviselőinek. Ehelyett más lehetőségek megvizsgálását tartjuk szükségesnek (pl. a parlamenti küszöb leszállítását 3%-ra).

2) A cigány kultúra közvetítése

Célunk, hogy a magyar kultúra intézményei és képviselői elismerjék és befogadják a roma kultúra értékeit. Ez egyrészt kiemelné a roma művészetet a többségi társadalom hagyományosan távolságtartó és negatív megítéléséből. Másrészt képessé tenné a társadalmat egy nyitottabb, immár a cigányságot is magába foglaló nemzetfelfogás kialakítására. Harmadrészt lehetővé tenné, hogy roma honfitársaink a magyar társadalom teljes jogú tagjaiként tekinthessenek önmagukra.

A roma kultúrának mindenekelőtt méltó helyet, illetve otthont kell biztosítani. Ennek érdekében (a Roma Integráció Évtizede Program akcióterve alapján) Budapesten ki kell alakítani – zöldmezős beruházással – *egy európai színvonalú, komplex, funkcionálisan tervezett épületegyüttest, amely a cigány önreprezentáció méltó helyszíne lehet*. Az intézményben a következő funkcióknak kell teret adni: a cigányság magyarországi jelenlétét, illetve a magyar történelem és kultúra alakításában játszott szerepét dokumentáló múzeum; a közös történelem tanítására, illetve kutatására alkalmas

⁹⁴ Lásd Kállai és Jóri, 2009

kutatóközpont; színház- és hangversenyerem; rendezvényközpont; kiállító- és alkotóterem; néprajzi és képzőművészeti gyűjtemények.

Ezen túlmenően ösztönözni kell a cigány művészet láthatóvá tételét a társadalmi élet hétköznapi tereiben: a köztereken, kávézókban, éttermekben, kisebb-nagyobb galériákban, a közlekedési eszközökön; továbbá roma és nem-roma művészek és kulturális szakemberek együttműködését különböző helyi, országos, és nemzetközi fórumokon és projekteken.

3) A cigányság láthatóvá tétele az iskolai tananyagban

A befogadó társadalom alappillére a kulturális sokszínűség elfogadására nevelő iskola. Minél több dolgot tudunk egymásról, minél több találkozási pontot ismerünk fel történelmeinkben, minél kevésbé cseng idegenül a másik nyelve, annál kevésbé vagyunk hajlamosak egymásra félelemmel és távolságtartással tekinteni.

Ezért az iskolai tananyagba szervesen be kell illeszteni a cigányság történelmét és kultúráját. Ez többségi és kisebbségi szakemberek együttműködését igényli, azonban fontos, hogy a beemelt ismeretanyagot roma szakértők dolgozzák ki, és az elsősorban ne a többségi társadalom látásmódját tükrözze. Legalább ennyire fontos, hogy a kisebbségi történelem és kultúra oktatása életszerű legyen, vagyis a tananyag összhangban legyen a helyi társadalom mindennapi tapasztalataival.

Azokon a településeken, ahol a roma közösség megőrizte saját nyelviségét, illetve ahol igény mutatkozik az elvesztett nyelvi tudás felelevenítésére, az óvodában és az általános iskola alsóbb osztályaiban kétnyelvű tananyagot kell elérhetővé tenni.

Hivatkozott irodalom:

Bass László, Darvas Ágnes, Farkas Zsombor és Ferge Zsuzsa, 2008: *A Gyermekszegénység elleni küzdelem állása 2008-ig*. MTA KTI Gyerekprogram Iroda.

Berényi Eszter, Berkovits Balázs és Erőss Gábor, 2008a: Iskolarendszer és szabad választás. A jóindulatú szegregációról. In: Berényi Eszter, Berkovits Balázs, Erőss Gábor: *Iskolarend. Kiváltság és Különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat, Budapest.

Berényi Eszter, Berkovits Balázs és Erőss Gábor, 2008b: Iskolaválasztás az óvodában: a korai szelekció gyakorlata. In: Berényi Eszter, Berkovits Balázs, Erőss Gábor: *Iskolarend. Kiváltság és Különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat, Budapest.

Béres Tibor és Lukács György, 2005: Kamatos pénz a Csereháton. *Esély*, 2005/5.

Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről, 2008.

Bódis Lajos *et al.*, 2005: *Munkanélküli-ellátás és hatásvizsgálatai Magyarországon*, MTA-KTI, Budapest.

Bratton, William J., 1995: Fighting Police Corruption as Crime Itself. *New York Law School Law Review*, Vol. 40.

Csoba Judit, 2010: A közfoglalkoztatás régi-új rendszere. Útközben az „Út a munkához” programban. *Esély*, 2010/1.

Compass Közpolitikai Intézet és LMP, 2009: *Zöld költségvetési élénkítés*. Compass Közpolitikai Intézet, Ökológiai Műhely Alapítvány, Budapest.

Cseres-Gergely Zsombor és Scharle Ágota, 2007: Jóléti ellátások és munkakínálat. In: Cseres-Gergely Zsombor és Scharle Ágota (Szerk.) *Munkaerőpiaci Tükör*, 2007. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.

Daróczi Ágnes, 2009: Magyarúton. Elherdált pénzek. *168 óra*, 2009. július 18.

Diósi Ágnes, 2000: Polgári engedetlenség. *Élet és Irodalom*, XLIV. évfolyam, 45. szám.

Energia Klub, 2009: *Ösztönzött pazarlás. Lakossági energiaárak állami támogatása 2003 – 2009*. Vezetői Összefoglaló.

Erőss Gábor, 2008a: Mozaik-Magyarország felfedezése, avagy az esetlegesség uralma, In: Erőss Gábor, Berkovits Balázs és Berényi Eszter: *Iskolarend. Kiváltság és Különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat, Budapest.

Erőss Gábor, 2008b: Különbség és szórás. Kategorizációs és szelekciós finommechanizmusok az oktatásban: SNI-k, lóköttők és társaik. In: Erőss Gábor és Kende Anna (Szerk.): *Túl a szegregáción. Kategóriák burjánzása a magyar közoktatásban*. L'Harmattan, Budapest.

Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (Szerk.), 2008: *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal.

Ferge Zsuzsa, 2008: Rögös út a munkához. *Népszabadság*, 2008. április 13.

Firle Réka és Szabó Péter András, 2008: A Rendszeres szociális segély célzottsága és munkakínálati hatása. *Közpénzügyi füzetek*, 18.

Fleck Gábor, Kovács Éva, Szalai Júlia és Szuhay Péter, 2010: Az antiszociális kártya. *Népszabadság*, 2010. január 20.

Fleck Gábor és Messing Vera: A roma foglalkoztatáspolitikai alakváltozása. In: *Munkaerőpiaci Tükör 2009*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.

Gyermekesélyek Magyarországon, 2010. A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése (Válogatta és szerkesztette: Ferge Zsuzsa és Darvas Ágnes). Készült a „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának megbízásából. Budapest.

Győri Péter, 2008: Fedél nélkül élők. In: Győri Péter és Vida Judith (szerk.) *Az utcák népe*. Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest.

Győri Péter, 2009: *A lakhatás biztonságát megerősítő, szükséges válságkezelő lépések*. Kézirat.

Győri Péter, 2010: Főúr! A számlát! *Népszabadság*, 2010. március 18.

Győri Péter és Maróthy Márta, 2008: *Merre tovább? Egy nemzeti hajléktalanügyi stratégia lehetséges keretei. Szakértői javaslat a Magyar Köztársaság Kormányára részére*. Budapest.

Halmi Gábor, 2000: Beadvány az Alkotmánybírósághoz. *Fundamentum*, 4. évfolyam, 3. szám.

Havas Gábor, 2008: Esélyegyenlőség, deszegregáció. In: Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal.

Herczog Mária, 2008: A kora gyermekkori fejlődés elősegítése. In: Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal.

Hegedűs József, 2006: Lakáspolitikai és lakás piac – a közpolitika korlátai. *Esély*, 2006/5.

Hegedűs József *et al.*, 2007: *Reformjavaslatok egy korszerű szociális lakáspolitikai kialakítására*. Városkutatás Kft.

Hegedűs József *et al.*, 2008: *Reformjavaslatok egy korszerű szociális lakáspolitikai kialakítására*. Készült az Államreform Bizottság Szociális és Foglalkoztatási Munkacsoportja megbízásából. Városkutatás Kft.

Hegedűs József *et al.*, 2009: *Lakhatási szükségletek Magyarországon*. Készült a Habitat for Humanity felkérésére. Városkutatás Kft.

Horváth Aladár, 2005: Esettanulmány Dzsombujországból. *Élet és Irodalom*, XLIX. évfolyam 48. szám.

Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2010: *Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozó hatósági és ügyészégi bűnügyi statisztikák alapján*. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Statisztikai és Elemző Osztály, Budapest.

Kádár András Kristóf, Körner Júlia, Moldova Zsófia és Tóth Balázs, 2008: *Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól – kutatási jelentés*. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest.

Kárpáti Andrea, 2008: Tanárképzés, továbbképzés. In: Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal.

Kemény István, Janky Béla és Lengyel Gabriella, 2004: *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

Kertesi Gábor, 2005: Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. Tények és terápia. In: Kertesi Gábor: *A társadalom peremén*. Osiris, Budapest.

Kertesi Gábor és Kézdi Gábor, 2005: A foglalkoztatási válság gyermekei. Roma fiatalok középiskolai továbbtanulása az elhúzódó foglalkoztatási válság idején. In: Kertesi Gábor: *A társadalom peremén*. Osiris, Budapest.

Liskó Ilona, 2008: Szakképzés és lemorzsolódás. In: Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal.

Kopp Mária *et al.*, 2006: A Hungarostudy 2002 országos reprezentatív felmérés tervezése, statisztikai módszerei, a minta leíró jellemzői és az alkalmazott kérdőívek. In: Kopp Mária és Kovács Mónika Erika (szerk.): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis, Budapest.

Kopp Mária *et al.*, 2009: A Hungarostudy 2002 és a Hungarostudy 2006 követéses vizsgálat kérdőívei. In: Kopp Mária (szerk.) *Magyar lelkiállapot 2008. Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*, Semmelweis, Budapest.

Kállai Ernő és Jóri András, 2009: *Az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól. Jelentés.*

Kozma Judit *et al.*, 2009: *A szociális szolgáltatások szerepe és lehetőségei a nyomorban élő családok segítésében.* Kutatási jelentés. Munkaanyag. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.

Köllő János, 2009: *A pálya szélén.* Osiris, Budapest.

Krémer Balázs, 2008: Milyen út a munkához? *Beszélő*, 13. Évfolyam, 5. Szám

KSH, 2009a: *Létminimum, 2008.*

KSH, 2009b: *Társadalmi jellemzők és ellátórendszerek, 2008.*

Ladányi János, 2000: Az üldözésről gondoskodó önkormányzatok. *Kritika*, 2000/9.

Ladányi János, 2007: Szegregáció és rehabilitáció Budapesten. *Budapesti Negyed*, 56. szám.

Lannert Judit, 2008: A demográfiai folyamatok hatása a közoktatás költségvetésére. In: Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért.* Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal.

Lengyel Gabriella, 2005: Cigánynak vélt hajléktalanok. *Beszélő*, 10. Évfolyam, 3. Szám.

Lovász Anna és Telegdy Álmos, 2009.: Munkapiaci diszkrimináció - típusok, mérési problémák, empirikus megoldások In: Fazekas Károly, Lovász Anna és Telegdy Álmos (Szerk.): *Munkaerőpiaci tu□kör 2009.* MTA Közgazdaságtudományi Intézet : Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest.

Mihályi Péter, 2008: Segélyt csak munkáért! A kistelepülések lázadása. *Beszélő*, 13. Évfolyam, 9. Szám.

Molnár Emília, 2002: Atyáskodó és kiszorítódsdi. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. *Beszélő*, 2002/1.

Molnár Emília és Schafft, Kai A., 2003: A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon 2000-2001-ben. *Szociológiai Szemle*, 13. évfolyam, 1. szám.

Németh Szilvia (szerk.), 2006: *Integráció a gyakorlatban*, OKI.

OECD, 2010: Minimum-income benefits in OECD countries: Policy Design, Effectiveness and Challenges. *OECD Social, employment and Migration Working Papers* No. 100.

Pavel Abraham, 2002: Community Policing in Romania: De Factum, Tendencies, Solutions. In. OSCE: *The Role Of Community Policing in Building Confidence in Minority Communities.* Supplementary Human Dimension Meeting. Final Report, Vienna, 28-29 October 2002.

Polai Bernadett, 2006: Önkényesen elfoglalt lakás kiürítése gyámhivatali eljárás keretén belül. *Esély*, 2006/2.

Pénzügyminisztérium, 2010: *Magyarország aktualizált konvergencia-programja 2009-2012*. A Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest.

Pulay Gyula és Benkő János, 2008: *A magyar cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága. Összegző, helyzetfeltáró tanulmány*. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet.

Ráczné dr. Lehóczky Zsuzsanna, 2007: *A rendszeres szociális segélyben részesülők együttműködési kötelezettségének teljesülése*. Feltáró alapvizsgálat összefoglaló eredményei, záró tanulmány. ÁFSZ, Budapest.

Scharle Ágota, 2009: *Látszattmegoldás fantomszegényeknek*. Előadás a Társadalomelméleti Kollégiumban 2009. december 1-jén, Budapest.

Semjén András, 1996: A pénzbeli jóléti támogatások ösztönzési hatásai. *Közgazdasági Szemle*, 1996/10.

Setét Jenő, 2005: Az "önkényesek" és az önkény. *Népszabadság*, 2005. november 15.

Setét Jenő, 2009: *Cigány telepek programja*. Kézirat.

Stuart Hall, 2005: Whose Heritage? Un-settling "the heritage", re-imagining the post-nation. In: Yudhishthir Raj Isar (Szerk.): *Inclusive Europe? Horizon 2020*. Kultúrpon t Iroda, Budapest.

Szalai Júlia, 2000: A kényszerasszimiláció zsákutcája és a kisebbségi jogok. In: Horváth Ágota, Landau Edit és Szalai Júlia (Szerk.), *Cigánynak születni*. Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Szalai Júlia, 2004: A jóléti fogda I. *Esély*, 2004/6.

Szalai Júlia, 2005: A jóléti fogda II. *Esély*, 2005/1.

Szalai Júlia, 2008: Széttartó jövőképek. *Esély*, 2008/2.

Szalai Júlia, 2009: Rendesek és Mások. Az állampolgáriság megkettőződése. *Élet és Irodalom*, LIII. évfolyam 31. szám.

Szociális Szakmai Szövetség, 2000: Az önkényes lakásfoglalókkal szembeni eljárásról. *Fundamentum*, 4. évfolyam, 3. szám.

Szociális Szakmai Szövetség, 2003: *Gyorsjelentés a szegényedésről*. Budapest.

Szuhay Péter, 2010: A szociális kártyáról. *Élet és Irodalom*, LIV. évfolyam 8. szám.

Tamás Gáspár Miklós, 2009: Magyarok voltunk. *Élet és Irodalom*, LIII. évfolyam 31. szám

Tausz Katalin, 2007: *Segélyezés Abszurdisztánban*. Kézirat, Budapest.

Tajti József, 2009: *2008. évben befejezett munkaerőpiaci programok hatékonyságának értékelése*. Állami Foglalkoztatási Szolgálat.

Telepek környezet-egészségügyi felmérése Magyarországon 2000-2005. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Népegészségügyi Kar, 2009.

Trojanowicz, Robert C. és Bucqueroux, B., 1989: *Community Policing: A Contemporary Perspective*. Anderson Publishing Co., Cincinnati, Ohio.

Tóth Marcell, 2000: A felszabadult falu: Zalakomár. In. Horváth Ágota, Landau Edit, és Szalai Júlia (Szerk.): *Cigánynak születni*. Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Vági Péter, 2000: Cigányok Szekszárdon. In. Horváth Ágota, Landau Edit, és Szalai Júlia (Szerk.): *Cigánynak születni*. Aktív Társadalom Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

van Dijk, Jan *et al.*, 2005: *The Burden of Crime in the EU. Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey* (EU ICS).

Zolnay János, 2007: „Így hát egy se ment oda...” – A közoktatási kirekesztés jellemző típusai a drávaszögi kistérség iskolakörzeteiben. In: *Cigánynak lenni Magyarországon*, Jelentés 2006. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány.

Zolnay János, 2010: Ingyenélő segélyezettek? *Hírszerző*, 2010. 02. 06.